

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของหัวหน้าครัวเรือนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ในเขตพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ส้าน จังหวัดเชียงราย มุ่งที่จะศึกษาลักษณะพื้นฐานและความคิดเห็นของหัวหน้าครัวเรือน ต่อวิธีการดำเนินงานของ โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) รวมทั้งปัจจัยต่างๆ ที่มีผลให้การดำเนินงานของโครงการฯ ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ซึ่ง จำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีและแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ ตลอดจนการศึกษาจากเอกสาร ซึ่งมีผู้ศึกษา วิจัยเอาไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงปัญหา ข้อเสนอแนะ และประการสำคัญคือ ทรรศนะและความคิดเห็นของชาวบ้าน ต่อการดำเนินงานของโครงการฯ โดยอาศัยการศึกษาจาก เอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง
ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2540 - 2544

2. โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง
3. แผนการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง
4. แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น
5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
6. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง
ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2540-2544

เนื่องจากการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงตามแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2535-2539) มีข้อจำกัดเรื่องความชัดเจนของพื้นที่เป้าหมายที่จะดำเนินการ และข้อมูลพื้นฐานบนพื้นที่สูงยังขาด ความสมบูรณ์ทำให้การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่จะแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงไม่สามารถดำเนินการ ได้อย่างสมบูรณ์และและทั่วถึง ส่งผลให้ปัญหาต่าง ๆ บนพื้นที่สูง ไม่สามารถดำเนินการยังคง ค้างอยู่และมีแนวโน้มสูงขึ้นในอนาคต หากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง

ต่อไป จึงได้มีการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน ถึงเวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูงฉบับที่ 2 (พ.ศ.2540-2544) ขึ้นเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนใช้เป็นกรอบแนวทางดำเนินงานพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงอย่างต่อเนื่องร่วมกันไป ทั้งนี้แผนดังกล่าวเป็นไปและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ส่วนที่ 2 : การพัฒนาศักยภาพของคนไทย ยุทธศาสตร์การพัฒนาประชากรผู้ด้อยโอกาส แนวทางการพัฒนากลุ่มคนไทยต่างวัฒนธรรม ส่วนที่ 4 : การส่งเสริมศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบทเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึงยุทธศาสตร์การบริหารจัดการพัฒนาภูมิภาคและชนบท แนวทางการบริหารจัดการงานพัฒนาทั่วไป

2.1.1 ปัญหาและข้อจำกัดการพัฒนา

1) การเพิ่มประชากร

จากการสำรวจประชากรบนพื้นที่สูงของกรมประชาสงเคราะห์ปี 2538 พบว่ามีประชากรบนพื้นที่สูงทั้งสิ้น 853,274 คน โดยแยกเป็นชาวเขา 745,910 คน (ร้อยละ 87.42) คนไทยพื้นราบ 67,191 คน (ร้อยละ 7.87) และกลุ่มชนอื่น ๆ 40,173 คน (ร้อยละ 4.71) สอดคล้องกับการประมาณการจำนวนประชากรชาวเขาสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งคาดว่าจะมีจำนวนประชากรชาวเขาในปี 2539 จำนวน 767,980 คน โดยมีอัตราเพิ่มประชากรชาวเขาร้อยละ 2.9 ซึ่งนับว่าเป็นอัตราการเพิ่มประชากรในเกณฑ์สูงเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราการเพิ่มประชากรทั้งประเทศเฉลี่ยร้อยละ 1.2 ในช่วงครึ่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7

2) การจัดตั้งถิ่นฐานและการปกครอง

การติดตามประเมินผลในระยะครึ่งแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 1 พบว่าในปี 2537 ชุมชนบนพื้นที่สูงที่กระจายอยู่ใน 20 จังหวัดทั่วประเทศมีจำนวน 3,655 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตาม พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องถิ่นที่ พ.ศ. 2457 จำนวน 1,165 หมู่บ้าน หรือร้อยละ 31.9 ส่วนอีก 2,490 กลุ่มบ้าน หรือร้อยละ 68.1 ยังไม่ได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมาย

ชุมชนบนพื้นที่สูงส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 85.5 มีถิ่นตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าของทางราชการ ซึ่งสภาพและสถานะของชุมชนดังกล่าว ทำให้กิจกรรมการพัฒนาบางกิจกรรมไม่สามารถดำเนินการในพื้นที่เหล่านี้ได้ส่งผลให้ชุมชนบนพื้นที่สูงไม่ได้รับผลจากการพัฒนาเท่าที่ควร

3) การผลิตและค้ายาเสพติด

แม้ว่าการลักลอบปลูกฝิ่นบนพื้นที่สูงลดลงแต่ปัญหาการผลิตและค้ายาเสพติดยังมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคเหนือ ซึ่งสถิติคดียาเสพติด

ในจังหวัดชายแดนภาคเหนือ 8 จังหวัดเพิ่มขึ้นจากจำนวน 3,526 คดี ในปี 2535 เพิ่มขึ้นเป็น 4,522 คดี ในปี 2536 และเพิ่มขึ้นเป็น 5,519 คดี ในปี 2539 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 22.1 ซึ่งคดีส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ ชุมชนบนพื้นที่สูงทั้งสิ้น

รูปแบบและทิศทางของปัญหาอาชญากรรมบนพื้นที่สูงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยมี แนวโน้มของการพึ่งพาฝิ่นลดลง และมีการแพร่ระบาดของยาเสพติดประเภท แอมเฟตามีน เฮโรอีน และกัญชามากขึ้น

4) ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

4.1) เนื่องจากนโยบายและมาตรการในการดำเนินการกับบุคคลที่ บุกรุก พื้นที่ป่ายังไม่มีประสิทธิภาพและเด็ดขาด ตลอดจนการรักษาพื้นที่ป่ายังไม่สามารถดำเนินการ ได้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่ป่าไม้บนพื้นที่สูงลดลงอย่างรวดเร็ว จากรายงานของกรมป่า ไม้ ระบุว่าพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือ 14 จังหวัดจาก 76,218 ตารางกิโลเมตร ในปี 2532 เป็น 73,365 ตารางกิโลเมตร และ 71,503 ตารางกิโลเมตร ในปี 2534 และปี 2537 ตามลำดับซึ่งการลดลง ของพื้นที่ป่าไม้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลย์ของระบบนิเวศวิทยา และวิธีการดำรงชีวิตของ ประชาชนบนพื้นที่สูงและพื้นราบเป็นอย่างมาก

4.2) นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากที่ดินบนพื้นที่สูงอย่างไม่มี ประสิทธิภาพส่งผลให้เกิดสภาพเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติอัน ได้แก่ ดินป่าไม้ และน้ำ ซึ่ง เป็นปัญหาต่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง

5) ความมั่นคงปลอดภัยตามแนวชายแดน

สถานการณ์ความไม่สงบตามแนวชายแดน ส่งผลกระทบต่อชุมชน และประชาชนบนพื้นที่สูงเป็นอย่างมาก จากรายงานสรุปสถานการณ์ด้านความมั่นคงปลอดภัยใน พื้นที่กองทัพภาคที่ 1 และกองทัพภาคที่ 3 ในช่วงปี 2539

ได้มีการจับกุมคดีผู้หลบหนีเข้าเมือง คดีลักลอบค้ายาเสพติดและคดี ค้าอาวุธสงครามเป็นจำนวนมากรวมทั้งปรากฏกองกำลังต่างชาติเข้ามาก่อความไม่สงบในรูปแบบ ต่าง ๆ ในหลายพื้นที่

นอกจากนี้ยังมีผู้หนีภัยจากการสู้รบเข้ามาเป็นจำนวนมาก จากข้อ มูลเมื่อเดือนกรกฎาคม 2539 ระบุว่าในจังหวัดชายแดนภาคเหนือ 8 จังหวัด โดยเฉพาะจังหวัดตาก และแม่ฮ่องสอน มีผู้หนีภัยจากการสู้รบ จากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาพักพิงประมาณ 82,986 คน เป็นกะเหรี่ยง 12,549 ครอบครัว 73,719 คน และคะยา 1,383 ครอบครัว 9,177 คน แยกเป็นจังหวัด ตาก 10,227 ครอบครัว 60,447 คน และแม่ฮ่องสอน 3,705 ครอบครัว 22,449 คน

6) กระบวนการนำไปสู่ปฏิบัติ

จากการดำเนินงานพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงตามแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 1 ที่ผ่านมา มีปัญหาและข้อจำกัดในระดับปฏิบัติดังนี้

6.1) ขาดการประสานเชื่อมโยงขององค์กรระดับปฏิบัติ : แม้ว่าจะมีการกำหนดแนวทางกิจกรรม และแผนการดำเนินงานพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงไว้อย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ได้ดำเนินการลักษณะแยกส่วน โดยจะดำเนินการตามหน้าที่ความรับผิดชอบของตน ขาดความสัมพันธ์ ข้ำซ้อนและไม่เชื่อมโยง

6.2) นโยบายและกฎระเบียบบางประการไม่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง : อาทิ กฎหมายเรื่องการใช้พื้นที่ป่าของทางราชการ และกฎระเบียบเกี่ยวกับการลงรายการสัญชาติไทย และการให้สถานะต่างด้าวกับประชาชนบนพื้นที่สูง

6.3) การให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในระดับพื้นที่น้อย : การดำเนินการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงไม่ได้รับความสนใจจากองค์กรระดับพื้นที่เท่าที่ควร ตัวอย่างเช่น การจัดประชุมคณะกรรมการชาวเขาจังหวัด 20 จังหวัด มีการจัดประชุมเฉลี่ยจังหวัดละ 1 ครั้งต่อปี (จากการสำรวจในการประเมินผลระยะครึ่งแผนแม่บทฯ ฉบับที่ 1) ประกอบกับข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่ทุรกันดาร การขาดแคลนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรที่สนับสนุนในการปฏิบัติงานไม่เพียงพอ จึงทำให้การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

2.1.2 วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

เพื่อให้การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายการพัฒนา ดังนี้

1. วัตถุประสงค์

1.1 เพื่อเร่งรัดให้ชุมชนบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้รับการลงสัญชาติไทย ได้รับการลงสัญชาติไทยตามระเบียบ และให้บุคคลที่ไม่มีคุณสมบัติตามระเบียบของทางราชการในการลงสัญชาติได้รับสถานะบุคคลที่เหมาะสมตามกฎหมาย

1.2 เพื่อให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีถิ่นฐานมั่นคงถาวรและได้รับการจัดระเบียบการปกครองอย่างถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของราชการ โดยมุ่งกำหนดขอบเขตความชัดเจนของการใช้ พื้นที่ป่าของทางราชการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง ตลอดจนกำหนดแนวทางพัฒนา อนุรักษ์

และฟื้นฟู และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพื้นที่สูง ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยให้มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

1.3 เพื่อให้ชุมชนบนพื้นที่สูงได้รับการพัฒนาตามศักยภาพ และโอกาสที่เหมาะสมตามประเภทหมู่บ้าน เพื่อให้สามารถดำรงชีพและประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน

1.4 เพื่อพัฒนาปรับปรุงระบบการบริหารจัดการกลไกและกระบวนการดำเนินงานในทุกกระดับให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.5 ส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงและมีจิตสำนึกด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม

2. เป้าหมาย

เพื่อให้การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้จึงกำหนด เป้าหมายดังนี้

2.1 พื้นที่เป้าหมาย

2.1.1 ดำเนินการในพื้นที่ที่มีอยู่ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ หรือเป็นที่ตั้งบ้านเรือนและที่ทำกินที่มีความลาดชันโดยเฉลี่ยมากกว่าร้อยละ 35 หรือมีความสูงกว่าระดับน้ำทะเล 500 เมตรขึ้นไป ในจังหวัดต่าง ๆ 20 จังหวัด คือ เชียงใหม่, แม่ฮ่องสอน, เชียงราย, พะเยา, น่าน, ลำพูน, ลำปาง, แพร่, ตาก, เพชรบูรณ์, เลย, พิษณุโลก, สุโขทัย, กำแพงเพชร, กาญจนบุรี, อุทัยธานี, สุพรรณบุรี, ราชบุรี, ประจวบคีรีขันธ์, และเพชรบุรี

2.1.2 ประสานและเร่งดำเนินการให้มีการจัดตั้งกลุ่มบ้านชนบทบนพื้นที่สูงให้เป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อเข้าสู่การพัฒนาตามปกติ โดยดำเนินการในพื้นที่ 8 จังหวัด ที่มีชุมชนบนพื้นที่น้อยกว่า 50 กลุ่มบ้าน คือ เลย, สุโขทัย, กำแพงเพชร, พะเยา, อุทัยธานี, เพชรบุรี, ประจวบคีรีขันธ์ และ สุพรรณบุรี

2.2 กลุ่มประชากรเป้าหมาย

กลุ่มประชากรเป้าหมาย หมายถึง ประชากรที่อยู่อาศัยบนพื้นที่สูงซึ่งเป็นชาวเขาคนไทยพื้นที่ราบ และกลุ่มชนอื่น ๆ ซึ่งรัฐบาลไม่ได้มีนโยบายหรือมาตรการนโยบายดูแลดำเนินการเป็นการเฉพาะ

2.3 เป้าหมายดำเนินการ

เพื่อให้การพัฒนามีเป้าหมายดำเนินการที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม และเป็นไปตามวัตถุประสงค์จึงได้กำหนดเป้าหมายดำเนินการดังนี้

2.3.1 คำนินการพัฒนาข้อมูลประชากรบนพื้นที่สูง เพื่อกำหนดสถานะบุคคลบนพื้นที่สูงที่เป็นชาวเขา และกลุ่มชนอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้รับสัญชาติไทย จำนวนประมาณ 655,642 คน เพื่อนำไปสู่การกำหนดสถานะที่ถูกต้องตามกฎหมายและเป็นไปตามระเบียบของทางราชการ

2.3.2 คำนินการจัดทำทะเบียนราษฎร และทะเบียนควบคุมกลุ่มบ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว และที่ยังไม่ได้รับการจัดตั้งให้ถูกต้องตามกฎหมายให้มีความชัดเจน

2.3.3 คำนินการเร่งรัด ให้นำหน่วยงาน ๆ ที่เกี่ยวข้องพิจารณาเรื่องการใช้พื้นที่สูงที่ทำกินและที่ตั้งของหมู่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามระเบียบของทางราชการ

2.3.4 คำนินการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ของกลุ่มบ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีศักยภาพที่ตั้งเป็นหมู่บ้านถูกต้องตามกฎหมาย และที่ยังไม่มีศักยภาพในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านให้มีความชัดเจน

2.3.5 ควรเน้นการให้กลุ่มชาวบ้านชุมชนพื้นที่สูงที่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ให้ได้รับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแนวการพัฒนาปกติของกระทรวง กรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.3.6 คำนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในกลุ่มบ้านที่มีศักยภาพและที่ยังไม่มีศักยภาพ ในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตามกฎหมายในลักษณะควบคุมการขยายในการใช้พื้นที่ โดยกลุ่มบ้านที่มีศักยภาพจะมุ่งเน้นการพัฒนาด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อเข้าสู่รูปแบบการพัฒนาระบบปกติต่อไป ส่วนกลุ่มบ้านที่ยังไม่มีศักยภาพจะมุ่งเน้นการพัฒนาอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เพื่อสร้างโอกาสของประชากรชุมชนพื้นที่สูงเข้าสู่ตลาดแรงงานในอนาคต

ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูง

เพื่อให้การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายดังกล่าวข้างต้น จึงกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางคำนินการที่มุ่งพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นระบบและเชื่อมโยงกับการพัฒนาในระบบปกติโดยกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงไว้ 3 ยุทธศาสตร์ ได้แก่

1. ยุทธศาสตร์การสร้างความมั่นคงถาวรของชุมชนบนพื้นที่สูง
2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาและการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ

ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนา

1. ยุทธศาสตร์การสร้างความมั่นคงถาวรของชุมชนบนพื้นที่สูง

มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีการจัดตั้งถิ่นฐานถาวรในพื้นที่ที่เหมาะสม ครอบคลุมตามกฎหมาย กฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ของทางราชการ และประชากรมีสถานะบุคคลที่เหมาะสมและถูกต้องตามกฎหมาย ตลอดจนดำเนินการพัฒนาเพื่อเสริมความมั่นคงในพื้นที่ดังกล่าวและพัฒนาเข้าสู่การพัฒนาในระบบปกติต่อไป

แนวทางการพัฒนา

1.1 พัฒนาข้อมูลประชากรบนพื้นที่สูงให้มีความถูกต้อง และสมบูรณ์ เพื่อการกำหนดสถานะบุคคลบนพื้นที่สูงที่เป็นชาวเขา และกลุ่มชนอื่น ๆ ยังไม่ได้รับสัญชาติไทยในกลุ่มชาวบ้านทุกประเภท เพื่อนำไปสู่การมีสถานะที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือเป็นพลเมืองไทยที่สมบูรณ์ต่อไป

1.2 กำหนด กฎ, ระเบียบ, ข้อบังคับ เพื่อรองรับสถานะบุคคลบนพื้นที่สูงที่อยู่ระหว่างการกำหนดสถานะบุคคล หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาในเรื่องสัญชาติ ทั้งนี้เพื่อมีผลในการควบคุมและ ตรวจสอบสถานะที่ถูกต้องตามกฎหมาย

1.3 จัดทำทะเบียนราษฎรให้ชัดเจนถูกต้องสำหรับหมู่บ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนกลุ่มบ้านชุมชนพื้นที่สูงที่มีศักยภาพในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านหรือที่ไม่มีศักยภาพในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านให้จัดทำทะเบียนควบคุมให้มีความชัดเจน

1.4 หมู่บ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว แต่พื้นที่ทำกินและหรือพื้นที่อยู่อาศัยยังไม่ถูกต้องตามกฎหมายให้ประสานและเร่งดำเนินการให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องขอใช้พื้นที่ให้ถูกต้องตามกฎหมายของทางราชการ

1.5 ดำเนินการจัดระบบรักษาความสงบเรียบร้อย และรักษาความมั่นคงปลอดภัย ความบริเวณแนวชายแดนในพื้นที่เป้าหมายหมู่บ้านชุมชนบนพื้นที่สูง ตลอดจนควบคุมสิ่งเสพติดบนพื้นที่สูงเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เพื่อกำหนดรูปแบบและแนวทางการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงให้เกิดความสมดุลย์ตามระบบนิเวศวิทยา

แนวทางการพัฒนา

2.1 กลุ่มบ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถูกต้องตามกฎหมาย ให้ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้สอดคล้องกับปัญหาของชุมชน ตามแนวทางการพัฒนา

ปกติของกระทรวง กรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มุ่งเน้นการประสานและส่งเสริมการสร้างเครือข่ายขององค์กรประชาชนในการอนุรักษ์จัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง โดยใช้แนวทางการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า เพื่อลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรบนพื้นที่สูง

2.2 กลุ่มบ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีศักยภาพในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านที่ถูกต้องตาม กฎหมาย ให้ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เหมาะสมตามสภาพและปัญหาของชุมชน โดย มุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อเสริมความพร้อมของคนและชุมชน เพื่อนำเข้าสู่การพัฒนาตามระบบปกติ สำหรับกลุ่มบ้านที่ไม่มีศักยภาพในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน มุ่งเน้นการให้การศึกษา การบริการ สาธารณสุข และพัฒนาอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเพื่อให้ประชากรและชุมชนมีรายได้ สามารถพึ่ง ตนเองได้ตลอดจนสร้างโอกาสให้ประชากรบนพื้นที่สูงเข้าสู่ตลาดแรงงานในอนาคต โดยไม่ก่อให้เกิด การสร้างถิ่นฐานถาวรให้พื้นที่

2.3 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกลุ่มบ้านชุมชนบน พื้นที่สูงที่มีศักยภาพในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านถูกต้องตามกฎหมาย และที่ไม่มีศักยภาพการจัดตั้งเป็น หมู่บ้าน ให้มีการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่อย่างชัดเจน โดยมุ่งเน้นการบริหารการใช้พื้นที่อย่างมี ประสิทธิภาพตลอดจนป้องกันและปราบปรามการบุกรุกพื้นที่อย่างเด็ดขาด โดยกลุ่มชาวบ้านชุมชน บนพื้นที่สูงที่ไม่มีศักยภาพในการจัดตั้งหมู่บ้าน กำหนดแนวทางการดำเนินการไว้ 3 แนวทางคือ การย้ายออกจากพื้นที่ การรวมกลุ่มใหม่ และการให้อยู่ชั่วคราว

3. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ

มุ่งเน้นการแก้ไขปรับปรุง และทบทวนแนวทางปฏิบัติตามนโยบายในการพัฒนา ชุมชนบนพื้นที่สูงให้มีความชัดเจน ปรับปรุงองค์กรในทุกระดับให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนและ ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาครัฐ และภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนปรับปรุงกระบวนการติดตามประเมินผลให้เป็น ไปอย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ

แนวทางการพัฒนา

3.1 พิจารณา ทบทวน แนวปฏิบัติตามนโยบายของการแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่ สูงให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาข้อเท็จจริง และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8

3.2 ปรับปรุงองค์กรบริหารงานในระดับนโยบาย และองค์กรในระดับปฏิบัติ ให้มี การดำเนินงาน และปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

3.3 พิจารณาและกำหนดแนวทาง ขั้นตอนการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้ชัดเจน เพื่อให้องค์กรในระดับปฏิบัติใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานต่อไป

3.4 กำหนดกระบวนการประสานการดำเนินงานกับกลุ่มชาวบ้านชุมชนบนพื้นที่สูงที่ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว และมีการจัดตั้งองค์กรหมู่บ้านรองรับให้เข้าสู่การพัฒนาตามระบบปกติต่อไป

3.5 พัฒนา, ส่งเสริม และสนับสนุนให้หน่วยงานภาครัฐมีการปฏิบัติงานร่วมกัน และเกื้อกูลกัน ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชน

3.6 ปรับปรุงกระบวนการติดตามและประเมินผลให้มีความต่อเนื่องเพื่อผลมาปรับปรุงแนวทางการบริหารและการดำเนินงานต่อไป

จากยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาข้างต้น จึงได้กำหนดการพัฒนาขึ้นเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ดังนี้คือ

1. กระทรวงมหาดไทย
2. กระทรวงศึกษาธิการ
3. กระทรวงสาธารณสุข
4. กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
5. กระทรวงกลาโหม
6. กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน
7. กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
8. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

8.1 กรมป่าไม้

- ดำเนินการตรวจสอบ กำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ของกลุ่มบ้านให้ชัดเจนและพิจารณากำหนดมาตรการในการควบคุม ไม่ให้มีการขยายการใช้พื้นที่ของกลุ่มบ้านประเภท 2 และ 3

- พิจารณาคำเนิการการอพยพเคลื่อนย้าย ในลักษณะรวมกลุ่มหรือจัดหาพื้นที่รองรับของกลุ่มบ้านประเภท 2 และ 3 ในกรณีพิจารณาแล้วไม่สามารถให้อยู่ในเขตพื้นที่ป่าของทางราชการ

- กำหนดรูปแบบการพัฒนาประเภทกลุ่มบ้านที่ 2 และ 3 ให้เป็นไปตามแนวทางของกรมป่าไม้และสอดคล้องกับแผนแม่บทฯ ตลอดจนควบคุมดูแล และฟื้นฟูสภาพป่าโดยชุมชนมีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงตามแบบแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 จะมีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้นั้น หน่วยงานต่าง ๆ ในทุกระดับชั้นแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับพื้นที่ ต้องประสานการดำเนินงานให้สอดคล้องซึ่งกันและกัน และให้ความสำคัญในการปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยเฉพาะหน่วยงานในระดับนโยบายจะต้องผลักดันนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มีผลในทางปฏิบัติ ตลอดจนพิจารณาสนับสนุนงบประมาณตามแผนการดำเนินการ และสนับสนุนบุคลากรและสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ตามความจำเป็น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่อไป

(แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2540-2544)

2.2 โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

1) ความเป็นมา

รัฐบาลได้ตระหนักถึง การลดลงของคุณภาพและปริมาณทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าไม้ภาคเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของแม่น้ำสายสำคัญ ๆ และเชื่อว่าในระยะเวลานี้พื้นที่ป่าไม้จะตกอยู่ในสภาวะวิกฤตอย่างแน่นอน จึงได้สนับสนุนให้มีการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านป่าไม้ขึ้น โดยให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบดำเนินงาน โครงการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามแผนแม่บท เพื่อการพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง พ.ศ. 2535 - 2539 ร่วมกับสำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ โดยประสานงานกับสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แนวความคิดการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติตามแผนแม่บทฯ ได้นั้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมดำเนินการตามหลักการและแนวทาง “ให้คนอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้) ได้อย่างสงบสุข” โดยสิ่งแวดล้อมยังคงสมบูรณ์ควบคู่ไปความมั่นคงถาวรของชุมชน และสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยชุมชนเอง (โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง, 2535)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมป่าไม้ ได้นำโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงเข้าร่วมในแผนแม่บท ตามแผนงานของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ในระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2535 - 2539) และมอบให้ส่วนอนุรักษ์ดินน้ำเป็นผู้นับถือชอบ ในระยะเวลาแรกดำเนินการในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคเหนือ คือ จังหวัดน่าน, จังหวัดพะเยา, จังหวัดเชียงราย, จังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก จำนวน 100 หมู่บ้าน และในระยะที่ 2 ตามแผนแม่บท เพื่อพัฒนาชุมชนสิ่งแวดล้อมและควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2540 - 2544) โดยขยายพื้นที่โครงการฯ เพิ่มอีก 1 จังหวัด คือจังหวัดลำปาง และในปี 2540 เพิ่มพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายอีก 30 หมู่บ้านรวมทั้งรวม 130 หมู่บ้าน

2) วัตถุประสงค์ของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

2.1) วัตถุประสงค์หลัก

เพื่อพัฒนาความรู้ และสร้างจิตสำนึกให้ประชากรบนพื้นที่สูง ให้มีความรู้ความเข้าใจประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) ทั้งยังสามารถวางแผนการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน อันจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงแก่ชุมชน และสิ่งแวดล้อมตลอดไป

2.2) วัตถุประสงค์เฉพาะด้าน

2.2.1) การประชาสัมพันธ์ และฝึกอบรม เพื่อให้ประชากรมีความรู้ ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) อย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการอนุรักษ์ และจัดการโดยชุมชนเองอย่างต่อเนื่อง มั่นคงถาวรตลอดไป

2.2.2) วนศาสตร์ชุมชน

1) เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศในการตัดสินใจในการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ได้อย่างเหมาะสมและสมดุล โดยชุมชนเอง

2) เพื่อให้ชุมชนมีจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีส่วนร่วมในการเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า และการป้องกันรักษาป่า

3) เพื่อจัดตั้งกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านเป้าหมายและพัฒนาองค์กรดังกล่าวให้มีศักยภาพมากขึ้น

3) เป้าหมายการดำเนินงานโครงการฯ

โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง จัดอยู่ในแผนงานอนุรักษ์ป่าไม้ มีเป้าหมายการดำเนินงานที่รับผิดชอบดังนี้

3.1) สร้างความเข้าใจด้านการใช้ประโยชน์ การจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ โดยการประชาสัมพันธ์ 130 หมู่บ้าน

3.2) พัฒนาความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ โดยการฝึกอบรมและดูงาน 130 กลุ่มบ้าน

3.3) พัฒนาความรู้ให้กับตัวแทนหรือองค์กรเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ในด้านการบริหารและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ โดยการฝึกอบรมและดูงาน 130 กลุ่มบ้าน

3.4) ดำรวจข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศ 130 กลุ่มบ้าน

3.5) วางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน 130 กลุ่มบ้าน

3.6) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกต้นไม้ 130 กลุ่มบ้าน

3.7) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนป้องกันและอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง 130 กลุ่มบ้าน

3.8) ส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดิน น้ำและระบบเกษตรป่าไม้ 130 กลุ่มบ้าน

3.9) จัดตั้งกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 260 กลุ่ม/130 หมู่บ้าน

3.10) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแหล่งน้ำ 130 กลุ่มบ้าน

4) แนวทางการปฏิบัติงานของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

4.1) ดำรวจข้อมูลโดยใช้แฟ้มครัวเรือน ทางโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง สำนักงานจัดการต้นน้ำเชิงรอย จังหวัดเชียงราย ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้เข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้าน เพื่อสำรวจข้อมูลทางเศรษฐกิจ สังคมและภูมิศาสตร์ และวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงร่วมกับชาวบ้านอันเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานเพื่อให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านและสภาพปัญหาต่างๆ แล้วนำข้อมูลที่ไ้จากการวิเคราะห์ เพื่อนำกลับไปชี้แจงให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงสภาพปัญหา พร้อมกับตระหนักถึงความสำคัญของป่าต้นน้ำลำธารและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ให้ชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยชุมชนเองทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4.2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมและสร้างจิตสำนึก โดยจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนและองค์กรในพื้นที่เป้าหมาย และพื้นที่ใกล้เคียงได้ป้องกันและดับไฟป่า ให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ โดยใช้สื่อทุกชนิดที่ชุมชนเข้าใจง่าย ๆ รวมทั้งสภาตำบล ผู้นำทางความคิด (พระสงฆ์) ให้เข้าใจและห่วงใยป่าต้นน้ำลำธารและผลกระทบที่เกิดขึ้น

4.3) ส่งเสริมและสนับสนุน การวางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยร่วมกับชุมชนและองค์กรชุมชน วางแผนกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยอาศัยรูปจำลอง (MODEL) หรือแผนที่ และเดินดูสภาพพื้นที่จริงในการกำหนดใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับสภาพในชุมชนนั้น ๆ และชุมชนบริเวณใกล้เคียง โดยการแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าใช้สอย พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำกินให้ชัดเจน และไม่มีการบุกรุกเพิ่มเติม สอดคล้องกับกฎหมายและระเบียบทางราชการ

4.4) ส่งเสริมและสนับสนุน ให้ชุมชนปลูกต้นไม้ ดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนและชาวบ้าน มีความรักและความห่วงใย ในต้นไม้ให้ลึกซึ้งมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยใช้หลักการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับองค์กรชุมชนและชาวบ้าน จัดหาเมล็ดพันธุ์ไม้การเพาะชำกล้าไม้ การสร้างโรงเรียนเพาะชำกล้าไม้ การนำกล้าไม้ไปปลูกในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่ถูกทำลาย พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม พื้นที่สาธารณะประโยชน์และพื้นที่อื่น ๆ รวมทั้งการบำรุงรักษา

4.5) ส่งเสริมและสนับสนุน ให้ชุมชนป้องกันและอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง มุ่งกระตุ้นเอื้ออำนวยและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนมีอำนาจและบทบาทหน้าที่ในการป้องกัน และอนุรักษ์ป่าและควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมกับชุมชน โดยให้จัดตั้งองค์กรป้องกันการบุกรุกป่าอนุรักษ์ อาสาสมัครป้องกันรักษาป่า โดยอาศัยกฎระเบียบของชุมชน พร้อมกับการพัฒนากฎระเบียบเหล่านั้นให้เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น และมีผลในทางปฏิบัติภายใต้กรอบของกฎหมาย เช่น ว่ากล่าวตักเตือน ปรับ ไม่คบหาสมาคม หรือไล่ออกจากชุมชนหรือนำส่งพนักงานเจ้าหน้าที่

4.6) การส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดิน น้ำ และระบบเกษตรป่าไม้โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ ในการปลูกพืชที่รักษาคุณภาพดินและป้องกันการพังทลายของดิน เช่น ปลูกพืชพวงตระกูลถั่ว และพืชที่มีรากเกาะยึดดินมาก ๆ รวมทั้งให้มีการปลูกพืชระหว่างแถวของต้นไม้ ทั้งไม้ผลและไม้ป่าแบบผสมผสาน ปลูกขวางตามแนวลาดชันของดิน โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง พยายามให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด

4.7) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและองค์กรหรือคณะกรรมการลุ่มน้ำเครือข่ายในระดับท้องถิ่น เช่น องค์กรหรือกรรมการลุ่มน้ำ

ขนาดเล็ก องค์กรหรือกรรมการป้องกันการบุกรุกป้องกันป่าอนุรักษ์จากชุมชน องค์กรหรือกรรมการป้องกันและดับไฟป่า องค์กรหรือกรรมการจัดพื้นที่ทำกินและจัดสรรแบ่งเขตและสามารถกำหนดกฎกติกาชุมชน ที่สอดคล้องกับกฎหมายหลักได้ ตลอดจนควบคุมให้ชุมชนปฏิบัติตามกฎกติกาของ ชุมชนได้

4.8) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำเหมืองฝายและแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อการเกษตร โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดองค์กรชุมชนเหมืองฝายขึ้น เพื่อดำเนินการจัดสร้างเหมืองฝายขนาดเล็ก ตามแหล่งน้ำของชุมชน เพื่อเก็บกักเป็นแหล่งน้ำขนาดเล็กไว้ใช้เพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง และสามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยกำหนดกฎกติกาและควบคุมให้ชุมชนปฏิบัติตามกฎกติกาตามที่ชุมชนได้กำหนดไว้ได้

5) กลยุทธ์ในการดำเนินงาน

5.1) จัดเตรียมบุคลากรให้มีความรู้ ความเข้าใจ โดยการฝึกอบรมและดูงานทางด้านปรัชญา หลักการวนศาสตร์ชุมชน การทำงานร่วมกับชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลการเกษตรแบบอนุรักษ์ การปลูกป่า และการจัดการป่าไม้แบบอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนแก่หัวหน้าหน่วยงานภาคสนาม เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้ และเจ้าหน้าที่โครงการ

5.2) จัดเตรียมประชากรในหมู่บ้านเป้าหมายให้มีความรู้ ความเข้าใจในปรัชญาและหลักการวนศาสตร์ชุมชน โดยการฝึกอบรมและดูงาน เพื่อให้ประชากรในหมู่บ้านเป้าหมายมีการตัดสินใจและสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่าไม้) ได้ด้วยตนเอง

5.3) เน้นในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชากรให้มากที่สุด ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยจัดให้มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชน เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่ชุมชนสามารถดำเนินการด้วยตนเองได้อย่างมั่นคงตลอดไป

5.4) นำเครื่องมือที่เป็นสื่ออย่างง่ายที่สุด เพื่อให้ชุมชนหรือประชากรเป้าหมายเรียนรู้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้) ที่อยู่รอบๆ และใกล้ตัวชุมชนเอง เพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านั้น และนำมาพิจารณาแก้ไขโดยชุมชนและชุมชนอื่นๆ ที่อาศัยในกลุ่มน้ำเดียวกัน

5.5) สนับสนุนให้มีการประชุมในระดับกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ภายในชุมชน (เวทีชาวบ้าน) เพื่อจะได้รับทราบถึงปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้น และผลกระทบที่มีต่อชุมชน ตลอดจนการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนอื่นๆ ในกลุ่มน้ำเดียวกัน

5.6) กระจายการวางแผนและร่วมดำเนินการในระดับหมู่บ้าน

5.7) พิจารณาการดำเนินงานให้สอดคล้องกับการพัฒนาแบบผสมผสานโดยนำเข้าระบบ กช.ช

5.8) เมื่อหมดระยะเวลาการดำเนินงาน 5 ปี จะกระจายบุคลากร (เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้) วัสดุ ครุภัณฑ์ ให้กับหน่วยงานปกติของส่วนอนุรักษ์ดินน้ำในพื้นที่ต่อไป

6) ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ประชากรในพื้นที่ดำเนินการ 130 กลุ่มบ้าน มีความรู้ ความสามารถในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ อาหาร พลังงาน อย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และระบบนิเวศในขอบเขตกลุ่มน้ำย่อยได้อย่างเหมาะสม จึงจำแนกผลที่คาดว่าจะได้รับให้เป็นรูปธรรมได้ดังนี้

6.1) ประชากรในกลุ่มบ้าน 130 กลุ่มบ้าน ได้รับการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ถูกต้อง และความสัมพันธ์ของทรัพยากรในระบบนิเวศที่สำคัญ ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ต่อตนเองและชุมชน

6.2) องค์กรของชุมชนในจำนวน 130 กลุ่มบ้าน ได้รับการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพจนสามารถบริหารและพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อสังคมของตนเองและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้อย่างถาวรและสงบสุข

6.3) ชุมชนจำนวน 130 กลุ่มบ้าน มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในรูปของการวางแผน จัดสรรระเบียบ ควบคุมบังคับใช้รับรองสิทธิระดับชุมชน ให้คงความสมบูรณ์อย่างถาวร ควบคู่กับความมั่นคงและสงบสุขของชุมชน

6.4) ชุมชนจำนวน 130 กลุ่มบ้าน มีความสามารถในการพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้องสอดคล้องกับระบบนิเวศของชุมชน เช่น การพัฒนาการเกษตรในเชิงอนุรักษ์

6.5) ป่าชุมชนในพื้นที่ดินน้ำลำธารในเขตพื้นที่การดำเนินการของโครงการในเขตจังหวัดน่าน, พะเยา, เชียงราย, เชียงใหม่, แม่ฮ่องสอน, ตาก และลำปาง ได้รับการป้องกันรักษาและพัฒนาป่าโดยชุมชน ทำให้รัฐบาลประหยัคงบประมาณในการรักษาและพัฒนาดินน้ำลำธารในพื้นที่ดังกล่าว

กิจกรรมการดำเนินงานตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง

1. งานสำรวจข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และภูมิศาสตร์

- กิจกรรม สำรวจและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม และภูมิศาสตร์

แนวทางการปฏิบัติงาน

โดยดำเนินการสำรวจข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมและภูมิศาสตร์ในเขตรับผิดชอบของหน่วยงานทั้งจากแบบฟอร์มของโครงการฯ และจากวิธีการอื่น ๆ แล้วนำข้อมูล

มาวิเคราะห์ วางแผนร่วมกับชุมชน เพื่อนำกลับเป็นฐานข้อมูลในระดับหมู่บ้าน ระดับหน่วยฯ และระดับโครงการฯ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- ข้อมูลที่สำรวจได้ถูกเสนอต่อหน่วยงานฯ และโครงการฯ
- ชุมชนสามารถนำเอาข้อมูล ไปวิเคราะห์ วางแผนในการพัฒนาผู้นำของชุมชนได้
- ชุมชนมีคลังข้อมูลของหมู่บ้าน

2. วางแผนและกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน

- ชุมชนร่วมกำหนดกฎระเบียบและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน

แนวทางการปฏิบัติงาน

ชี้แจงให้ชุมชนทราบถึงผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยให้ชุมชนได้มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง และได้มีการร่วมกันกำหนดการควบคุมการจัดสรร การใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้าน และผู้นำของหมู่บ้าน เพื่อความยั่งยืน โดยมีการใช้ Model ของหมู่บ้าน เข้ามาใช้ประกอบในการวางแผน โดยมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ ซึ่งพื้นที่ชุมชนนั้นควรที่จะได้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ป่าใช้สอย และพื้นที่ทำกินของชุมชน สนับสนุนการปลูกพืชแบบอนุรักษ์ดิน น้ำและระบบเกษตรป่าไม้ให้ชุมชนปลูกพืชที่รักษาคุณภาพดิน เช่น พืชตระกูลถั่วและปลูกฝังชุมชนให้ปลูกต้นไม้ในเขตชุมชนที่อยู่อาศัย

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการจัดตั้งกฎระเบียบด้านการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน
- ชุมชนร่วมกันวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยใช้ Model มาเป็นเครื่องมือในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน

- ชาวบ้านร่วมกันลงรายละเอียด Model ของหมู่บ้าน

3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกต้นไม้

- การใช้พื้นที่ที่ผลิตหลักวิชาการ เช่น ปลูกพืชในพื้นที่ลาดชันลดลง และมีระบบการปลูกพืชเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ของเกษตรกร

แนวทางการปฏิบัติงาน

สร้างความเข้าใจถึงประโยชน์ของป่าไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ในด้านชีวิตประจำวัน ประโยชน์ต่อหมู่บ้าน และส่งเสริมให้ชุมชนได้มีการปลูกต้นไม้ในบริเวณต่าง ๆ เช่น ที่ สาธารณประโยชน์ ที่สาธารณหมู่บ้าน บริเวณเหมืองฝาย พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ในหมู่บ้านของชุมชน รวมทั้งมีการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญต่าง ๆ ด้วย โดยหน่วยงานเป็นผู้สนับสนุน

ด้านวิชาการต่าง ๆ ให้ชุมชนตระหนักถึงความเป็นเจ้าของ โดยมีการร่วมกันดูแลรักษาต้นไม้ที่ปลูกอย่างต่อเนื่อง โดยให้มีการแผ้วถางวัชพืช และปลูกซ่อมในบริเวณที่ต้นไม้ที่ปลูกตายลงไป และในพื้นที่ว่างของหมู่บ้าน

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการปลูกต้นไม้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
- ชุมชนมีการดูแลรักษาป่าไม้ของชุมชน โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

อย่างชัดเจน

- มีการปลูกซ่อมต้นไม้ในพื้นที่ชุมชน
- ชุมชนมีจิตสำนึก รักและหวงแหนป่าไม้ของชุมชน
- มีกฎระเบียบและมาตรการเกี่ยวกับการดูแลต้นไม้ ความเสียหายของต้นไม้

อันเกิดจากบุคคลในหมู่บ้านและภายนอก

4. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนป้องกันและรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง

4.1 ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และจัดการป่าเพื่อเป็นป่าใช้สอย

4.2 ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นป่าชันน้ำ

4.3 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการป้องกันไฟป่าและการป้องกันรักษาโดยชุมชน

4.4 ส่งเสริมให้มีกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่าชุมชน

แนวทางการปฏิบัติงาน

ส่งเสริมให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องประโยชน์จากป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากป่าชนิดต่าง ๆ เช่น ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย และป่าชุมชน รวมทั้งโทษอันเกิดจากไฟป่า โดยมีการใช้สื่อต่าง ๆ ตั้งแต่สื่อบุคคล ตัวอย่างจริงจากสภาพพื้นที่ สื่อสไลด์ ทีวี วีดิโอ เอกสารสิ่งพิมพ์ ตลอดจนการศึกษาดูงาน และชี้ให้ชุมชนเห็นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนเกิดการเปรียบเทียบได้ด้วยตัวของชุมชนเอง เจ้าหน้าที่มีบทบาทในการให้คำชี้แจงคำแนะนำแก่ชุมชน ให้ชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการและกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนการป้องกันไฟป่า

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- ชุมชนร่วมกันดูแลป้องกันต้นไม้ และร่วมกันจัดทำแนวกันไฟในพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้

- มีการจัดตั้ง อาสาสมัครป้องกันไฟป่า รวมถึงการจัดเวรยามลาดตระเวนไฟป่า และมีกฎระเบียบเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า

- ชุมชนมีความตระหนักในปัญหาและผลกระทบจากป่าไม้ในด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่ถูกต้องและชุมชนมีจิตสำนึกที่จะร่วมกันดูแลรักษาและป้องกันป่าไม้ร่วมกัน

- จำนวนครั้งในการเกิดไฟป่าลดลง หรือเกิดขึ้นน้อยครั้ง

5. เสริมสร้างศักยภาพกลุ่มองค์กรด้านการอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง

5.1 สนับสนุนและส่งเสริมให้กลุ่มองค์กรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการอนุรักษ์ป่าอย่างต่อเนื่อง

5.2 สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์สำหรับการบริหารองค์กรอย่างต่อเนื่อง

แนวทางการปฏิบัติงาน

จัดให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาแก่ชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจแก่ชุมชน เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน และส่งเสริมหลักการทำงานตามหลักประชาธิปไตย เช่น การจัดกิจกรรมเวทีชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีการพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ระหว่างชุมชนในหมู่บ้าน ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดเครือข่ายลุ่มน้ำของกลุ่มองค์กรที่ประสบความสำเร็จ ส่งเสริมให้องค์กรชุมชนได้มีการจัดการ และจัดระบบการปกครองระบบการบริหาร โดยเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำ และคำปรึกษาอย่างใกล้ชิด

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- กลุ่มองค์กรชุมชนสามารถดำเนินการ ตามกฎระเบียบของชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ตั้งไว้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

- กลุ่มองค์กรชุมชนมีการบริหารจัดการและปกครองด้วยตัวเอง โดยพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย คือมีการเสนอแนวความคิดเห็นมีการยอมรับมติชุมชน และ ฯลฯ

- กลุ่มองค์กรชุมชนสามารถดำเนินการประชุม หรือการสัมมนาแบบเวทีชาวบ้านได้เอง โดยมีข้อสรุปและมติจากการประชุมสัมมนาที่ชัดเจน และสามารถนำมาปรับปรุงพัฒนาชุมชนต่อไป

6. สนับสนุนให้มีการซ่อมแซมและปรับปรุงเรือนเพาะชำกล้าไม้ชั่วคราวประจำหมู่บ้าน

- ส่งเสริมให้มีการเพาะและขยายพันธุ์กล้าไม้เพื่อการปลูกซ่อม

แนวทางการปฏิบัติงาน

ส่งเสริมให้ชุมชนมีการเพาะชำกล้าไม้ เพื่อเป็นพันธุ์ไม้ที่จะใช้สำหรับปลูกในพื้นที่ชุมชนรวมทั้งให้ความรู้ทางด้านวิชาการเกี่ยวกับการปลูกและการขยายพันธุ์ไม้แก่ชุมชน สนับสนุน

วัตถุประสงค์ที่จำเป็นให้แก่ชุมชน เช่น วัตถุประสงค์ทางเกษตร งบประมาณสำหรับการซ่อมแซมเรือนแพะชำ ซึ่งการดำเนินการซ่อมแซมนั้น ให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนรัฐจะเป็นผู้สนับสนุนวัตถุประสงค์ มีการขยายผลงาน โดยการให้ชุมชนมีการจัดทำเรือนแพะชำในระดับครัวเรือน

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- ชุมชนมีการดูแลและซ่อมแซมเรือนแพะชำกล้าไม้ชั่วคราว รวมทั้งมีการขยายพันธุ์ไม้ในระดับหมู่บ้าน
- ชุมชนมีส่วนร่วมกันดูแลรักษากล้าต้นไม้ และเรือนแพะชำของชุมชน
- ชุมชนมีการขยายผลเรือนแพะชำกล้าไม้ไปสู่ระดับครัวเรือนของชุมชน
- ชุมชนมีการขยายผลไปสู่หมู่บ้านข้างเคียง

7. ฝึกอบรมและดูงานแก่ชุมชนเป้าหมาย

แนวทางการปฏิบัติงาน

จัดการฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ ให้แก่ชุมชนเป้าหมาย โดยดูจากความต้องการและความเหมาะสมของชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาศักยภาพแก่ชุมชน ซึ่งหน่วยงานสนับสนุนและจัดให้มีการฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ตามความตระหนักและความต้องการของชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนแสดงออกถึงการจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำของตนเองอย่างมีรูปแบบ โดยร่วมเป็น ผู้ดูแลทรัพยากรกลุ่มน้ำด้วยความสมัครใจ และความสนใจ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการจัดฝึกอบรมตามงบประมาณ
- ชุมชนสามารถนำความรู้จากการฝึกอบรมไปใช้และแนะนำกันในกลุ่มชุมชนได้
- ชุมชนมีความเข้าใจการทำงานของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง
- เผยแพร่ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรม ไปสู่ครัวเรือนอื่นๆ ได้

8. จัดตั้งอาสาสมัครเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

8.1 ให้ชุมชนมีการจัดตั้งอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

8.2 ส่งเสริมให้มีกิจกรรมในกลุ่มอาสาสมัคร

แนวทางการปฏิบัติงาน

จัดกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อดำเนินงานในการดูแลป้องกันทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ให้คำปรึกษาและแนะนำแก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำด้วยตัว

ของชุมชนเอง ชุมชนในหมู่บ้านได้ร่วมกันจัดการป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมกลุ่ม เพื่อสร้างสามัคคีและมีส่วนร่วมในกลุ่ม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มป้องกันไฟฟ้า ฯลฯ

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการจัดตั้ง
- กลุ่มมีบทบาทความรับผิดชอบที่ชัดเจนดำเนินงานตามเป้าหมายของกลุ่มที่ตั้งไว้
- มีการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

9. จัดจ้างอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชนประจำหมู่บ้าน

แนวทางการปฏิบัติงาน

แนวทางการทำงานของอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชน

9.1) คัดเลือกอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชน ตามหลักการปฏิบัติงานที่กำหนดไว้ใน “โครงการอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชน”

9.2) พัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชน ให้สามารถทำงานภายใต้กรอบการทำงานของวชนศาสตร์ชุมชน เช่น

- การรู้จักสังเกตวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล

- เทคนิคในการถ่ายทอดข้อมูล

- เทคนิคในการเขียนแผนงาน กานเขียนรายงาน การอ่านแผนที่รูปจำลอง

ทางภูมิศาสตร์

- การจัดสื่ออย่างง่าย เพื่อใช้ในชุมชน ฯลฯ

9.3) ส่งอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชน เข้าทำงานในหมู่บ้าน

9.4) การติดตามประเมินผล ความก้าวหน้าของงานจากอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชนติดตามงาน เพื่อขจัดปัญหาและอุปสรรคการทำงาน และประเมินผลความรู้ความเข้าใจของอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชนโดย เรียกประชุมอาสาสมัครวชนศาสตร์ชุมชน รายงานผลการปฏิบัติงานความก้าวหน้าของกิจกรรมจากพื้นที่

ดัชนีวัดความสำเร็จในการดำเนินงาน

- มีการวางแผนการทำกิจกรรมในชุมชนตลอดปี

- มีการดำเนินงานตามกิจกรรม ได้ตามเป้าหมายและต่อเนื่อง

- ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกคน รวมทั้งมีการชักชวนให้หมู่บ้านข้างเคียงเข้าร่วมกิจกรรมและมีเครือข่ายผู้นำ

- กิจกรรมที่ทำแสดงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งเสริม

ความสามัคคี

ผลการดำเนินงานตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง ระยะที่ 1 (2535 – 2539)

ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง (วน.ส.) นั้น เป็นการดำเนินงานในลักษณะการมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งในห้วงของระยะที่ 1 (2535 – 2539) โครงการฯ ได้สนับสนุนให้เกิดกลุ่มองค์กรในด้านที่จะช่วยเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติถึง 200 กลุ่ม พร้อมทั้งจัดให้มีการพัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการบริหาร การจัดการ และเทคนิควิธีการให้แก่กลุ่มองค์กรเหล่านี้อย่างต่อเนื่องเกิดเป็นจิตสำนึกที่ส่งผลให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนผ่านองค์กรเหล่านี้ ซึ่งในระยะที่ 1 นี้ เรามีป่าเกิดขึ้นโดยชุมชนเองถึง 16,500 ไร่ ในขณะที่รัฐเพียงแต่สนับสนุนเรือนเพาะชำ วัสดุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเติบโตเป็นกล้าไม้ถึง 1,650,000 กล้า ที่ถูกนำไปใช้ในการสร้างป่าที่ถูกทำลาย โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจว่าที่ไหน ทำไร อย่างไร เมื่อไร ภายใต้คำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ พร้อมกันนี้องค์กรเหล่านี้ได้ทำการดูแลรักษาป่าที่สมบูรณ์อยู่ไม่ว่าจะเป็นป่าขุนน้ำ ป่าไร่สอย ป่าอนุรักษ์ ถึง 100,000 ไร่ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าประชาชนหรือชุมชนขาดความเข้าใจ และไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริง ทางโครงการมีเจ้าหน้าที่เข้าไปคลุกคลีใกล้ชิดกับชุมชน ผ่านข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เป็นข้อเท็จจริงพร้อมทั้งจัดให้มีการพัฒนาความรู้ทักษะในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงสิ้นสุดโครงการได้มีการพัฒนาความรู้ความสามารถให้แก่ชุมชนถึง 10,150 คน ในจำนวนนี้แบ่งเป็นเกษตรกรหรือประชาชนเป้าหมายประมาณ 8,900 คน และเป็นผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนที่จะเป็นผู้กระจายความรู้ หรือวิทยากรชาวบ้านให้แก่โครงการถึง 1,250 คน

สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงที่ผ่านกระบวนการพัฒนา สร้างจิตสำนึกก่อให้เกิดความรัก และห่วงใยจากชุมชนลุ่มน้ำ โดยที่ชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่า การนำมาใช้ของชุมชนต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีกฎระเบียบของชุมชนที่เปรียบเสมือนบรรทัดฐานของสังคมชุมชน กำกับดูแลในเรื่องต่างๆ จนชุมชนมีความตระหนักและห่วงใยทรัพยากรลุ่มน้ำของชุมชนเอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าจำนวนครั้งของไฟไหม้ป่าลดลงถึงร้อยละ 70 หลังจากที่โครงการเข้าดำเนินการในระยะที่ 1

สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ตราบดีที่ราษฎรต้องยังหิว ฉะนั้นสิ่งที่โครงการคำนึงถึงก็คือการจัดการพัฒนาแก้ไขในเชิงองค์รวม (Holistic) ให้เกิดความสมดุลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยขาดการคำนึงถึงความยั่งยืน นำไปสู่การบุกรุกทำลายป่าอย่างมากมาย โครงการได้พัฒนาข้อมูลระดับชุมชน หมู่บ้านผ่านทางสื่อรูปจำลองสามมิติของหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสื่อที่ช่วยให้เกิดความสนใจ เข้าใจ ตัดสินใจ ซึ่งอยู่ในระบบคิดของคน ช่วยให้เกิดมโนทัศน์ที่ใช้ในการตัดสินใจในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน

โดยมีชุมชนมีส่วนร่วม (PLP : Participatory Landuse Planning) การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในลุ่มน้ำชุมชน พื้นที่จะถูกแบ่งออกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าพื้นฟู พื้นที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งจะมีสัดส่วนเท่าไร พื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัย สมควรจะอยู่ส่วนใดของพื้นที่ลุ่มน้ำ ชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจเอง หลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้ การวางแผนการใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยผ่านจากสื่อต่าง ๆ ที่เจ้าหน้าที่ของโครงการเป็นผู้ส่งผ่านให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดประเภท หรือการใช้ประโยชน์ ที่ดินโดยขาดการอนุรักษ์ ทำให้ระบบเกษตรเชิงอนุรักษ์ในรูปของแปลงสาธิตการเกษตรที่โครงการนำเสนอให้ชุมชนเป็นทางเลือกหนึ่งในการตัดสินใจที่จะช่วยในการอนุรักษ์ดิน ในพื้นที่ทำกินของชุมชน ซึ่งในการดำเนินการด้านแปลงสาธิตในหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการ จำนวน 900 ไร่ ส่งผลให้เกิด การฟื้นฟูการอนุรักษ์ และการตัดสินใจทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์ได้ ร้อยละ 30 ของชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมาย ซึ่งได้ผลเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากต้องใช้เวลาในการนำเสนอตัวเอง จึงจะเห็นผล ที่ชัดเจน

ประเด็นหลักที่ชี้ให้เห็นถึงการมีจิตสำนึกของชุมชนหลังจากที่โครงการได้เข้าดำเนินการก็คือในช่วง 3 - 4 ปี ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสภาพป่าเพียงปีละ 1,000 - 1,500 ไร่ แต่ในปีที่ 5 ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตกล้าไม้ถึง 500,000 กล้า เพื่อปลูกในพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายหรือปลูกเป็นป่า ปลูกเสริมในพื้นที่ป่าฟื้นฟู และปลูกตามที่สาธารณะในชุมชน ซึ่งเกิดจากการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงแรกๆ ส่งผลให้เกิดการฟื้นฟู สภาพป่าถึง 5,000 ไร่

พื้นที่ลุ่มน้ำของชุมชนโดยธรรมชาติจะมีแนวเขตของสันเขาหรือสันปันน้ำเป็นตัวแบ่งแนวเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ และเพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็นภาพของภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำของหมู่บ้านได้ชัดเจนและง่ายต่อการสื่อให้เกิดความเข้าใจในการพูดคุยถึงสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านและข้อมูลต่างๆ ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินในลุ่มน้ำของชุมชน จึงจัดทำรูปจำลองพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Model) เพื่อลงรายละเอียดข้อมูลด้านต่างๆ ของหมู่บ้านไว้เป็นคลังข้อมูลของหมู่บ้าน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ การวางแผนการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยชุมชนมีส่วนร่วม ปัญหาต่างๆ ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา โดยเจ้าหน้าที่ของโครงการเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดเวทีพูดคุยในรูปเวทีชาวบ้าน เวทีนี้นำไปสู่การเกิดกิจกรรมการพัฒนาแก้ไขปัญหาในชุมชนที่เพิ่มขึ้น เพื่อใช้ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนได้อย่างสงบสุข ทันต่อเหตุการณ์ในปัจจุบัน ตลอดทั้งมีอาสาสมัคร ถึง 1,000 คน เป็นแกนนำของกลุ่มองค์กรปกป้องป่าชุมชนธรรมชาติลุ่มน้ำของหมู่บ้าน สิ่งที่โครงการกระตุ้นส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนกำกับ และดูแลป่า 100,000 ไร่ นั้นเป็นคล้ายรูปแบบหรือนำร่องเท่านั้น แต่สิ่งตามมาก็คือ ความเข้าใจของชุมชนร่วมกันดูแลป่าทั้งสิ้นของลุ่มน้ำ หมู่บ้านผ่านกระบวนการ

เรียนรู้ ผ่านสื่อต่างๆ ในรูปเวทีชาวบ้านที่โครงการเข้าไปสนับสนุนให้เกิด ซึ่งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาป่าของประเทศไทย

2.3 แผนการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง

แผนการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง ถือว่าเป็นแผนที่มีความสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำชุมชนบนพื้นที่สูง เพราะการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูงจะเป็นตัวกำหนดทรัพยากรลุ่มน้ำให้เกิดความสมดุล หรือไม่สมดุลทางธรรมชาติ เนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง จะก่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ มากมายเกิดขึ้น ถ้าขาดการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ดี จะต้องทำให้ทรัพยากร ลุ่มน้ำร่อยหรออย่างรวดเร็ว จนเกิดความวิกฤต ดังนั้น การกระตุ้นและสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตามหลักวิชาการ และหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่จำเป็น และสำคัญมาก เปรียบเสมือนการวางรากฐานต่างๆ แก่ชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรของชุมชน อีกทั้งแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินนี้ จะนำไปสู่ขั้นตอนของการพัฒนาแก้ไขปัญหาเป็นลำดับ โดยในส่วนของรัฐจะเป็นผู้สนับสนุนให้กิจกรรมต่าง ๆ

แผนการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง และกิจกรรมรองรับหลัก ๆ มีดังนี้

3.1 การกำหนดพื้นที่ พื้นที่ในลุ่มน้ำจะถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนดังนี้

- พื้นที่ป่าอนุรักษ์
- พื้นที่ป่าชุมชน/ป่าใช้สอย
- พื้นที่ทำกิน และ พื้นที่อยู่อาศัย

3.2 การควบคุม เพื่อให้การใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง เป็นไปอย่างสมดุล

- การกำหนดกฎระเบียบชุมชน ว่าด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดิน

3.3 การจัดสรร เพื่อให้การใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูง เป็นไปตามศักยภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของแต่ละครอบครัว

- จำกัดพื้นที่ทำกิน/ครัวเรือน

3.4 การรับรองสิทธิ เมื่อชุมชนได้ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ การใช้สอยทรัพยากรเป็นไปอย่างประหยัด และเป็นประโยชน์สูงสุดแล้ว ชุมชนจึงควรได้รับสิทธิตามสมควร ในการจัดการบริหารทรัพยากรลุ่มน้ำของตนเอง (โครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง, 2541)

มาตรการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ ในเขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสม

ต่อการเกษตร

1. ในเขตป่าเพื่อการอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรี

ในเขตป่าเพื่อการอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรีให้กรมพัฒนาที่ดิน ดำเนินการสำรวจวางแผนการใช้ที่ดินอย่างละเอียดในพื้นที่: ที่ที่กำหนดไว้เป็นเขตพัฒนาถาวร และ จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการฯ ผ่านคณะกรรมการชาวเขา จังหวัด ในฐานะเจ้าของโครงการเพื่อนำเสนอคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ให้ประกอบการ พิจารณานำเสนอคณะรัฐมนตรีเป็นราย ๆ ไป

2. นอกเขตป่าเพื่อการอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรี

2.1) การขอใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อกิจการใด ๆ ให้ดำเนินการตามกฎหมายมติ คณะรัฐมนตรี และระเบียบที่เกี่ยวข้อง

2.2) ในกรณีจะใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการอุตสาหกรรมและการตั้งชุมชน หรือ กิจการอื่น ๆ ให้หลีกเลี่ยงพื้นที่ที่มีศักยภาพทางเกษตรสูง

2.3) บริเวณใดที่มีราษฎรเข้าไปทำประโยชน์หรืออาศัยอยู่แล้ว โดยไม่ถูกต้องตาม กฎหมาย ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาคำเนินการอนุญาตให้ถูกต้องตามกฎหมายโดยเร็ว

3. เขตพื้นที่ป่าไม้

มีเนื้อที่ 2,018,389 ไร่ หรือร้อยละ 88.606 ของพื้นที่สำรวจทั้งหมด ซึ่งเป็นพื้นที่ ส่วนใหญ่ของพื้นที่ทำการสำรวจ ลักษณะของพื้นที่เป็นภูเขาถึงเทือกเขาสูงชัน พื้นที่ปัจจุบันยัง คงสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติ สวนป่า ป่าเสื่อมโทรมและรวมถึงพื้นที่ทำการเกษตรกรรมแต่เป็น พื้นที่ที่ไม่มีความเหมาะสม ซึ่งในเขตพื้นที่สามารถแบ่งออกเป็นเขตย่อยๆ ได้ 3 เขตย่อยดังนี้

3.1) เขตป่าไม้สมบูรณ์

มีเนื้อที่ 699,736 ไร่ หรือร้อยละ 30.718 ของพื้นที่สำรวจทั้งหมด สภาพพื้นที่ ยังคงเป็นป่าที่สมบูรณ์ หรือเป็นสวนป่าที่ได้มีการปลูกไปแล้ว

มาตรการการจัดการพื้นที่เขตนี้

3.1.1 ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงป่าธรรมชาติไปใช้ประโยชน์ใน รูปแบบอื่น ๆ

3.1.2 บำรุงรักษาป่าธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจริงจัง

3.1.3 กำหนดแนวทางปฏิบัติที่แน่นอนชัดเจนเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ และให้ดำเนินการป้องกันและปราบปรามการลักลอบ ทำลายทรัพยากรป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.1.4 หากภายหลังสำรวจพบว่าป่าธรรมชาติในพื้นที่ถูกบุกรุกทำลายให้
ปลูกป่าทดแทนโดยเร็ว

3.1.5 ส่งเสริมให้มีป่าชุมชนเพื่อให้ราษฎรมีส่วนช่วยในการจัดการ
ทรัพยากรให้มีไม้และของป่าเพียงพอต่อการใช้สอย โดยทำการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและ
ระเบียบที่เกี่ยวข้องให้สามารถนำไม้ออกมาใช้ประโยชน์ได้

3.2) เขตพื้นที่ที่ควรปล่อยไว้ให้ปรับตัวเป็นป่าตามธรรมชาติ

มีเนื้อที่ 728,697 ไร่ หรือร้อยละ 31.989 ของพื้นที่ที่สำรวจทั้งหมด สภาพ
ของพื้นที่ในส่วนนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เป็นเสื่อมสภาพของป่าคงคิบ หรือป่าเบญจพรรณเป็น
ส่วนใหญ่ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ถ้าปล่อยทิ้งไว้ โดยไม่ไปรบกวนสามารถที่จะฟื้นฟูสภาพกลับมาเป็นป่า
สมบูรณ์ได้ดั้งเดิม

มาตรการการจัดการพื้นที่เขตนี้

3.1.2 ควรปล่อยให้ป่าฟื้นสภาพโดยตามธรรมชาติ ไม่ควรวางป่าเพื่อ
ปลูกป่าใหม่

3.1.3 ควรบำรุงรักษาป่าให้ฟื้นสภาพได้เร็วขึ้น

3.3) เขตปลูกป่าทดแทนเพื่อฟื้นฟูสภาพป่า

มีเนื้อที่ 332,423 ไร่ หรือร้อยละ 14,953 ของพื้นที่ที่สำรวจทั้งหมด สภาพพื้นที่
ในส่วนนี้เป็นพื้นที่ที่ได้ถูกบุกรุกนำไปใช้ประโยชน์ในการทำไร่เลื่อนลอย หรือพื้นที่ป่าเสื่อม
สภาพของ ป่าแดง หรือพื้นที่ที่เป็นทุ่งหญ้าที่ร้าง ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ปล่อยทิ้งไว้ตามธรรมชาติแล้วไม่
สามารถที่จะปรับสภาพกลับมาเป็นป่าสมบูรณ์ได้โดยง่าย

มาตรการการจัดการพื้นที่เขตนี้

3.2.1 ห้ามมิให้เกษตรกรเข้ามาทำกินในพื้นที่บริเวณนี้

3.2.2 ในบริเวณป่าอนุรักษ์ให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการปลูกป่าชนิด
ไม้ที่ดี มีค่าสูงทางเศรษฐกิจ

3.2.3 ในบริเวณป่าเศรษฐกิจควรเร่งรัดและส่งเสริมให้ภาคเอกชนทำ
การปลูก โดยรัฐปรับปรุงกฎหมายและระเบียบให้สามารถปฏิบัติได้รวดเร็วยิ่งขึ้น พร้อมทั้งหา
แหล่งเงินทุนสนับสนุน

เขตป่าไม้สองชนิดปะปนกัน

เขตป่าไม้สองชนิดปะปนกัน

มีเนื้อที่ 257,533 ไร่ หรือร้อยละ 11.306 ในพื้นที่ป่าไม้ นอกจากเขตพื้นที่ป่าไม้ดังกล่าวมาแล้วมีบางบริเวณ ไม่สามารถกำหนดให้เป็นเขตเดี่ยว ๆ ได้ในมาตราส่วนแผนที่ระดับ 1: 50,000 ได้จึงจำเป็นต้องกำหนดให้เป็นเขตป่าไม้สองชนิดปะปนกัน

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

ความคิดเห็นเป็นเรื่องของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มีขอบเขตตามประสบการณ์ของบุคคลต่อสิ่งนั้น ๆ ซึ่งมีข้อแตกต่างคล้ายคลึงหรือความหลากหลายของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดความขัดแย้ง เห็นด้วย คล้อยตาม ซึ่งเป็นพฤติกรรมปกติของสังคม ด้วยเหตุนี้ นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา หลายท่าน จึงกำหนดความหมายของคำว่า “ความคิดเห็น” ไว้หลายทัศนะดังนี้

ปรีชา ดวงศศิธร (2532) กล่าวว่า “ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะด้วยการพูดหรือการเขียน ซึ่งในการแสดงอย่างนี้จะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์และพฤติกรรมระหว่างบุคคลเป็นเครื่องช่วยในการพิจารณา และประเมินค่าก่อนที่จะมีการตัดสินใจในการแสดงออก ซึ่งอาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้”

บุญธรรม คำพอ (2520) ได้ศึกษาถึงความคิดเห็นว่า “ความคิดของบุคคลจะเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติประจำตัวบางอย่าง เช่น พื้นความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน และการติดต่อระหว่างบุคคล นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลและกลุ่มมีความเห็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะพื้นฐานความรู้อันเป็นกระบวนการทางสังคม จะเป็นรากฐานในการก่อให้เกิดความคิดเห็นต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้โดยเฉพาะ”

บตี นพวงศ์ ณ อยุธยา (2530) ได้กล่าวว่า “ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกทางด้านความรู้สึกล่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยการพูดหรือการเขียน โดยอาศัยพื้นฐาน ความรู้ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อม ซึ่งการแสดงความคิดเห็นนี้ อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่นก็ได้”

Good Carter V. (1973) ได้ให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมทางการศึกษาว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความนึกคิด ความรู้สึกประทับใจ ความเชื่อ การตัดสินใจเกี่ยวกับ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่อาจบอกได้ว่าเป็นการถูกต้องหรือไม่

Morgan Cliftord T. and King Richard A. (1977) กล่าวว่า ความคิดเห็นคือการยอมรับคำพูดที่เกิดขึ้นโดยทัศนคติ

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520) ได้ให้ความหมายว่า ความคิดเห็น ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกทางด้านทัศนคติอย่างหนึ่ง แต่การแสดงความคิดเห็นมักจะมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ และเป็นส่วนที่พร้อมจะมีปฏิกริยาอย่างยิงต่อสถานการณ์ภายนอก

นอกจากนี้ Houlit (1969) ยังได้ระบุว่าความคิดเห็น (Opinion) เป็นการแสดงออกของความคิดอย่างรอบคอบ โดยอาศัยประสบการณ์เป็นเครื่องตัดสินใจ โดยไม่จำเป็นว่าความคิดอย่างรอบคอบนั้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความชัดเจนอย่างพอเพียงหรือไม่ก็ตาม

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2522) อ้างโดยปรีชา ดวงศศิธร (2530) กล่าวว่า “ความคิดเห็น คือ การแสดงออกซึ่งวิจารณ์ญาติที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะความเห็นของบุคคลในขณะที่ทัศนคติแสดงถึงความรู้ลึกทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิดเห็นจะเป็นการอธิบายเหตุผลที่มีผลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ” เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ อาจสรุปความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงที่มาของการเกิดความคิดเห็น

กันยา สุวรรณแสง (2532) กล่าวว่า ความคิดเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งเป็นการใช้สัญลักษณ์ (symbols) แทนสิ่งหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาในรูปของความเห็น

กาญจนา คำสุวรรณ และนิศยา เสาวมณี (2524) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการสนองตอบต่อประเด็นหรือเรื่องราว เป็นสิ่งเร้าที่จะแสดงออกมาได้อย่างเปิดเผยหรือตอบสนองได้อย่างตรง ๆ

Max Weber (1969) ได้กล่าวว่ามนุษย์ใช้เหตุผลของตนเอง (man is rational animal) ตัดตัวทำไปตามสัญชาตญาณแต่มนุษย์ทำตามการเรียนรู้ และเหตุผลของตนเอง มนุษย์มีเหตุผลว่า การทำบุญทำทานเป็นสิ่งที่ดีจะได้บุญ ทำให้จิตใจสบาย พฤติกรรมทั้งสิ้นของมนุษย์ดำเนินไปโดยใช้ “เหตุผล” ตามที่กล่าวว่าไว้นั้น ความคิดเห็นจะบ่งการพฤติกรรมของคนในโลก มีผู้นับถือศาสนาคริสต์นับพันล้านคน ได้รับคำสอนในคัมภีร์ไบเบิล ให้ความสำคัญของ “ความคิด” เป็นลำดับต้นว่า “คนใดคิดอย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น” (for as he thinketh inn his heart : so is he : Proverb 32.7) จาก

แนวความคิดเห็นดังกล่าว พอสรุปได้ว่าความคิดเห็นเป็นความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งในการแสดงออกของความคิดเห็นจะเกี่ยวกับการประเมินค่าก่อนที่จะตัดสินใจแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้น ๆ

Kolosa and Kolesnik (2525) กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะตัดสินใจพิจารณาจากการประเมินค่าจากสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือ ทรศนะเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และความคิดเห็นย่อมได้รับอิทธิพลของทัศนคติในทางเดียวกัน

นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2531) ได้กล่าวว่า ความคิดเห็นมักใช้ควบคู่กันไปกับค่านิยมและความเชื่อ ส่วนใหญ่ความคิดเห็นมักจะใช้กับเรื่องที่คนหมู่มาก มีความเชื่อหรือทัศนคติอย่างไร เช่น ความคิดเห็นของคนไทยที่มีต่อรัฐบาลหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น นอกจากนั้นความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่กับจิตใจ ทัศนคติ และค่านิยม ตามสภาพของบุคคลที่จะแสดงออกมาให้บุคคลอื่นรับรู้ซึ่งการแสดงความคิดเห็นของแต่ละบุคคลนั้นย่อมแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้ประสบการณ์และตามสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ

อมราวดี เหมาคม (2537) ได้ศึกษา “ความคิดเห็นของราษฎรรอบอุทยานเขาใหญ่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านนานกว่า 15 ปี และมีการรับฟังข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากจะมีความคิดเห็นที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนระดับการศึกษา อายุ สภาพทางเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

จากแนวคิดดังกล่าว พอสรุปได้ว่า ความคิดเห็นเป็นความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรื่องใดเรื่องหนึ่ง และในการแสดงออกของความคิดเห็นจะเกี่ยวกับการประเมินค่าก่อนที่จะตัดสินใจแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งสามารถนำไปเป็นแนวทางในการสำรวจทัศนคติของหัวหน้าครัวเรือนบ้านลือซอห้วยसानต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามโครงการวนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงได้

2.5 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2.5.1 ความหมายและประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ

คำว่าทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

มนัส สุวรรณ (2530) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวไว้ว่า เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้เพื่ออำนวย

ประโยชน์แก่มนุษย์ และสภาวะธรรมชาติด้วยตนเองได้ เช่น น้ำ ดิน แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น และยังได้แบ่งทรัพยากรธรรมชาติออกตามลักษณะของการนำมาใช้ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ประเภทที่มีอยู่เหลือเฟือ เช่น พลังงานจากดวงอาทิตย์ อากาศ ลม
2. ประเภทที่มีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งประเภทนี้ยังแบ่งออกเป็น

2.1 ประเภทที่ทดแทนได้ (Renewable) เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่าบางชนิดและมนุษย์

ประเภทที่ใช้แล้วหมดไปไม่สามารถทดแทนได้ (Non-Renewable) เช่น แร่ธาตุต่าง ๆ เป็นต้น

ปัญหา เมฆบุตร (2537) ได้แบ่งทรัพยากรธรรมชาติออกตามลักษณะของการใช้ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ไม่หมดสิ้น (Non-Exhausting Natural Resource) เช่น พลังงานจากดวงอาทิตย์ พลังงานลม เป็นต้น
2. ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ (Renewable Natural Resource) เช่น สัตว์ป่า ไม้พืช เป็นต้น
3. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting Natural Resource) เช่น ถ่านหิน แร่ธาตุ ก๊าซธรรมชาติ น้ำมันปิโตรเลียม เป็นต้น

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2514) ได้ให้คำจำกัดความของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง หมู่เหล่า หรือบ่อเกิดแห่งทรัพยากรที่จะนำมาบำบัด สนองความต้องการของมนุษย์

อมร รักษาศักดิ์ (2521) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สมบัติทั้งหลายของประเทศที่ประเทศเจ้าของประเทศนั้น ได้มีโอกาสใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากิน หรือที่จะขุดค้นขึ้นมาใช้ทำประโยชน์หรือรายได้

นิวัติ เรื่องพานิช (2538) ได้ให้คำจำกัดความว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงซึ่งเกิดขึ้นเองในธรรมชาติหรืออยู่อย่างธรรมชาติ ทั้งที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่าง ซึ่งมนุษย์สามารถทำเองมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งพลังงานมนุษย์ด้วย

เบญจวรรณ ชินวัต (2538) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นรากฐานในการผลิตและการบริโภคของมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตและการบริโภค มนุษย์รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ อย่างไรก็ตามทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ต่างสามารถหมดไปได้ และทรัพยากรบางอย่างสามารถทดแทนได้เช่นกัน การใช้ทรัพยากรต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงปริมาณที่จะคงอยู่ในอนาคต มีผลให้อนุชนรุ่นหลังมีทรัพยากรเหลือใช้ในปริมาณที่น้อยลง ทำให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นยากลำบากกว่าเดิม

Richard Leecomber (1917) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

Judith Rees (1990) ได้กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีมนุษย์ระบุว่าเป็นทรัพยากรแต่ธรรมชาติไม่ได้ชี้ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นทรัพย์สิน โดยสิ่งต่างๆ ที่จัดว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะต้องมีพื้นฐาน 2 ประการ ประการแรกเป็นความรู้และเทคนิควิธีที่ทำให้มนุษย์สามารถนำเอาทรัพยากรนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ ประการที่สองเป็นความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรนั้น ดังนั้นความสามารถและความต้องการของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ระบุว่าจะสิ่งใดเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่จะดูจากลักษณะทางกายภาพของสิ่งนั้นเท่านั้น

จากความหมายของทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปสาระสำคัญเพื่อนำใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อบำบัด หรือสนองความต้องการได้ไม่ว่าจะใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันหรือพัฒนาชุมชนและสังคม และจะเห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตามความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว โดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมโทรมและความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ ย่อมทำให้สังคมนั้นประสบกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาสิ่งแวดล้อม และกลายเป็นสังคมที่ไม่ยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต ดังนั้นเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีใช้อย่างยั่งยืนในอนาคต โดยไม่ขาดแคลน จึงต้องมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องและอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีหลักการจัดการดังต่อไปนี้

2.5.2 หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการหรือ Management หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งคำว่า การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพนั้น หมายถึง การจัดหา การเก็บรักษา ซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด อีกทั้งการสงวนเพื่อให้สิ่งที่ดำเนินการนั้นสามารถให้ผลยั่งยืน (Sustained Yields) ต่อมวลมนุษย์และธรรมชาติ (อำนาจ เจริญศิลป์, 2539)

ส่วนคำว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายทัศนะ แตกต่างกัน ดังนี้

เกษม จันทร์แก้ว (2536) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงกระบวนการจัดรูปแบบที่มีขนาดและทิศทางการใช้ แก่ไข ปรับปรุง ซ่อมแซม บำบัด ทำลาย และควบคุมทรัพยากรในระบบสิ่งแวดล้อมให้สามารถเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

อำนาจ เจริญศิลป์ (2539) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถเอื้ออำนวยให้มนุษย์มีใช้โดยไม่ขาดแคลน และมีปัญหาใด ๆ

ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท และ สุณี เลิศแสวงกิจ (2537) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้จึงควรพิจารณาและกระทำด้วยความฉลาด รวมถึงการออกกฎระเบียบ การควบคุมดูแลพฤติกรรมของชุมชนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคม เพื่อให้เกิดระเบียบแบบแผนที่ดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีคุณค่าด้วยความประหยัด

Granville H. Sewall (1975) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่มีอิทธิพลถึงคุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

Jim Antoniou (1971) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง วิธีการดำเนินการใด ๆ ที่มีความเป็นไปได้ที่จะช่วยปกป้องไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับผลกระทบ และถูกทำลาย

Edmund S. and Letey J. (1973) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้จะต้องรักษาและปกป้องไว้ซึ่งความสมดุลของธรรมชาติและระบบนิเวศน์

จากคำนิยามของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมายของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ว่า เป็นการกระทำหรือการดำเนินงานใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกัทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ทั้งในแง่การบริหารการจัดการ การพัฒนา โดยครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น แต่ในการศึกษา

ครั้งนี้จะหมายถึงเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้เท่านั้น

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างยิ่งในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติเป็นแผนงานที่ต้องกำหนดไว้ เพื่อใช้ในการปฏิบัติให้ภาวะแวดล้อมมีคุณภาพดีส่งเสริมให้มวลมนุษย์ พืช สัตว์ และสิ่งต่างๆ ในระบบนิเวศน์มีสภาพชีวิตอย่างเป็นสุข ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องยึดหลักทางอนุรักษ์วิทยากรประกอบในการดำเนินการจัดการด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (เกษม จันทร์แก้ว, 2525)

1. เป็นแผนการดำเนินการในการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตามที่มนุษย์ต้องการเป็นพื้นฐานเท่านั้น
2. การนำทรัพยากรมาใช้จำเป็นต้องยึดหลักทางด้านอนุรักษ์วิทยา คือ ต้องเป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติในส่วนที่เพิ่มพูนหรือเกิดดอกผลเท่านั้น มิฉะนั้นแล้วจะไม่สามารถเอื้ออำนวยให้ตลอดไม่ได้
3. กระบวนการในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้นั้น จะต้องมีการวางแผนและแบบแผนที่รัดกุม เพื่อให้ดำเนินการแล้วจะไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรนั้นหรือต่อทรัพยากรอื่นหรือต่อระบบสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อย่างเด็ดขาด ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้จะต้องให้น้อยลงในเกณฑ์จะไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ
4. ในกรณีที่ทรัพยากรธรรมชาติบางประเภทอาจมีปัญหาเสื่อมโทรมหรือทรุดโทรมหรือกำลังจะสูญพันธุ์ จะต้องสงวนไว้แล้วปรับปรุงให้มีสภาพดีก่อนแล้วจึงค่อยนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากจะต้องยึดหลักทางอนุรักษ์วิทยาประกอบการดำเนินการแล้ว เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีมากมายชนิดมีความหลากหลาย และมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นจะต้องมีหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง และครอบคลุมกับประเภทของทรัพยากรธรรมชาตินั้นด้วย ซึ่งหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีหลักในการจัดการดังต่อไปนี้ (อำนาจ เจริญศิลป์, 2539)

1. ทรัพยากรที่ใช้ไม่หมดสิ้น (Non-Exhaustion Natural Resource)

ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่รู้จักหมดสิ้น เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติอย่างมากมายและเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อร่างกายมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอย่างยิ่ง เช่น แสงอาทิตย์ อากาศ และน้ำในวัฏจักร ถ้าหากว่าทรัพยากรประเภทนี้ขาดแคลนมีน้อยลง หรือมีสิ่งเจือปนที่เป็นพิษแล้ว หรือแม้แต่สารที่ไม่มีพิษแต่มีมากเกินไป ก็จะมีผลต่อสุขภาพพลานามัย

การเจริญเติบโตต่อร่างกายมนุษย์ พืช และสัตว์ได้ หลักในการจัดการทรัพยากรประเภทนี้ควรมีดังนี้

1) ต้องควบคุมและป้องกันไม่ให้เกิดการปนเปื้อน สิ่งที่จะช่วยเป็นอันตรายต่อมนุษย์ พืชและสัตว์ ทั้งสารมีพิษและไม่มีพิษ โดยการควบคุมนี้มุ่งมิให้เกิดความสกปรกในอากาศ ซึ่งถ้าเกิดการปนเปื้อนแล้วอาจจะทำให้เกิดการสกัดกั้นแสงอาทิตย์ให้มีปริมาณและคุณภาพของแสงอาทิตย์และอากาศผิดไปจากธรรมชาติได้และทำให้อากาศสกปรกไม่เอื้ออำนวยต่อการหายใจ

2) ต้องควบคุมและป้องกันมิให้เกิดปัญหามลพิษจากขบวนการอุตสาหกรรม เกษตรกรรมและชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มีผลต่อสภาพอากาศทำให้อากาศสกปรกเกิดปัญหาต่อการหายใจ

3) ถ้า ณ ที่ใดมีมลสารที่เป็นพิษปนเปื้อนในอากาศหรือสกัดกั้นแสงอาทิตย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขจัดให้หมดสิ้น อาจทำการขจัดโดยวิธีการทางเคมี ฟิสิกส์ หรือทางชีววิทยาโดยตรง หรือโดยอ้อมก็ได้ เช่น ปลูกต้นไม้ เปิดช่องว่างการระบาย เป็นต้น

4) ให้การศึกษาแก่ประชากรถึงวิธีการควบคุม และป้องกันตลอดจน ผลดีผลเสียเกี่ยวกับการปนเปื้อนของมลสารที่มีต่อทรัพยากรประเภทนี้ เพื่อให้ประชาชนสามารถมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถแก้ปัญหาได้

5) ควรมีกฎหมายควบคุมและมาตรฐานการควบคุมที่สามารถจะไม่ทำให้เกิดการปนเปื้อนของมลสาร จนเป็นพิษต่อมนุษย์ สัตว์และพืช รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ

2. ทรัพยากรทดแทนได้ (Renewable Natural Resource)

ทรัพยากรประเภทนี้เป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อมนุษย์และสัตว์ เป็นทรัพยากรที่สามารถหามาทดแทนได้หรือสามารถเกิดทดแทนได้ ทรัพยากรประเภทนี้มักจะมีจำนวนมากและ จำเป็นอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต เช่น ป่าไม้ เกษตร ประมง สัตว์ป่า พืช ดิน และน้ำ ถึงแม้ทรัพยากรประเภทนี้สามารถเกิดทดแทนได้ก็จริง บางประเภทต้องใช้เวลาานมากบางประเภทก็ทดแทนได้เร็ว สำหรับหลักการจัดการทรัพยากรประเภทนี้มีดังนี้

1) ต้องจัดให้ระบบนิเวศหรือระบบสิ่งแวดล้อม มีองค์ประกอบภายในที่มีชนิดและปริมาณให้ได้สัดส่วนซึ่งกันและกันในเกณฑ์มาตรฐานธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อจะทำให้ระบบอยู่ได้ด้วย การควบคุมและรักษาระบบเองได้ ให้ระบบสามารถจะอยู่ได้ในลักษณะสมดุลตามธรรมชาติ

2) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์นั้น จะต้องใช้เฉพาะส่วนที่ออกงหยหรือส่วนที่เพิ่มพูนเท่านั้น ถ้าปฏิบัติดังกล่าวได้แล้วสามารถที่จะได้ผลจากระบบนั้นแบบยั่งยืนตลอดไปไม่มีที่สิ้นสุด

3) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้อย่างถาวรนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องควบคุมและป้องกันให้ระบบของทรัพยากรธรรมชาตินั้น มีศักยภาพในการให้ผลผลิตหรือให้ผลผลิตในส่วนที่เพิ่มพูนอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อนใช้ต้องมีการสำรวจ ปริมาณ คุณภาพ ศักยภาพ ในการผลิตของทรัพยากรว่าในการผลิตเป็นอย่างไร เพื่อหาทางแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาต่อไป

4) การผลิตทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ จะต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและมีกฎระเบียบข้อบังคับที่ดี มิให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อมจนเป็นอันตรายต่อทรัพยากรนั้นและมนุษย์ด้วย

5) การใช้ทรัพยากรประเภทนี้ ต้องใช้ตามความเหมาะสม ประหยัด บำรุงซ่อมแซมและการฟื้นคืนสภาพส่วนที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นจึงค่อยนำไปใช้

3. ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting Natural Resources)

ทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไป ได้แก่ น้ำมันปิโตรเลียม ก๊าซธรรมชาติ และสินแร่ต่าง ๆ ซึ่งทรัพยากรประเภทนี้ไม่มีความจำเป็นต่อชีวิตมากนัก ไม่มีทรัพยากรเหล่านี้ มนุษย์ก็สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ได้ แต่ในโลกปัจจุบันมีความต้องการทรัพยากรเหล่านี้มาก เพราะ มนุษย์ต้องการทรัพยากรเหล่านี้เพื่อความฟุ่มเฟือย และนำมาใช้เพื่อลดการใช้พลังงานจากร่างกาย เป็นสำคัญ ทรัพยากรประเภทนี้จึงเน้นหนทาง การประหยัดและขจัดไม่ให้เกิดการสูญเสีย โดยมี หลักการจัดการดังนี้

1) การนำทรัพยากรประเภทนี้มาใช้จะต้องใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ โดยป้องกันไม่ให้เกิดการสูญเสียจากขบวนการนำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ และไม่ทำให้เกิดการแปรสภาพธรรมชาติ จนเป็นพิษภัยต่อสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์ พืชและสัตว์

2) ใช้ทรัพยากรประเภทนี้ตามความจำเป็นเท่านั้น ถ้าไม่จำเป็นควรหลีกเลี่ยง หรือถ้าสามารถใช้วัสดุอื่นแทนได้ก็ควรจะนำมาใช้แทน ซึ่งปัจจุบันนี้พบว่ามีปัญหาเรื่องการ ใช้ ทรัพยากรประเภทนี้อย่างฟุ่มเฟือย จนมีผลทำให้เกิดปัญหาที่เกรงว่าทรัพยากรประเภทนี้ในอนาคต จะหมดไป

3) นำเอาส่วนที่เสียแล้วมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า กล่าวคือ เมื่อมีการใช้จะต้องมี ส่วนที่จะเกิดของเสีย การนำส่วนที่เสียจากการใช้และการนำเศษเหลือจากการผลิตมาประกอบ หรือ มีขบวนการผลิตใหม่ ก็จะทำให้ทรัพยากรเหล่านั้นใช้ได้ยาวนานขึ้น

4) ต้องควบคุมและป้องกันของเสียที่เกิดขึ้นให้มีน้อย หรือ ไม่มีเลยโดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำมันปิโตรเลียม ก๊าซธรรมชาติและสารกัมมันตรังสี ถ้าเกิดขึ้นต้องหาทางขจัดให้ได้ มิฉะนั้น แล้วจะเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่อมนุษย์ สัตว์ และพืชในระบบนั้นได้ วิธีการควบคุมและป้องกันนั้น อาจทำได้โดยใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพและมีกฎหมายควบคุมอย่างเคร่งครัด

หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวมาแล้วข้างต้น นับว่าเป็นหลักกว้าง ๆ โดยยึดตามประเภทของทรัพยากรธรรมชาติประเภทนั้น ๆ และครอบคลุมทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละประเภท ซึ่งจะเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภทก็มีแนวทางหรือหลักในการจัดการที่แตกต่าง ๆ กันไป ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินอกจากจะยึดหลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวมาแล้ว ประเด็นที่สนใจอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ แนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2. 5.3) แนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น พอสรุปเป็นแนวคิดในการจัดการดังต่อไปนี้ (อำนาจ เจริญศิลป์, 2539)

- 1) ต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติสำหรับมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืนนาน
- 2) การจัดการนั้นมุ่งหวัง ที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในระบบมีศักยภาพในการให้ผลแบบยั่งยืนถาวร และเป็นไปด้วยความมั่นคงในลักษณะเช่นนี้เป็นความมุ่งหวังที่จะให้ความเพิ่มพูนจากทรัพยากรธรรมชาติ ภายในระบบนิเวศน์ ซึ่งความเพิ่มพูนนี้มีมนุษย์สามารถนำมาใช้ได้ถาวร
- 3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะบรรลุนโยบายปฏิบัติในการควบคุมของเสีย (Waste) มิให้เกิดขึ้นในระบบสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าเกิดปัญหาแล้วจะทำให้ระบบของทรัพยากรนั้นมีศักยภาพในการผลิตลดลง ซึ่งสุดท้ายอาจจะต้องเผชิญการขาดแคลนทรัพยากรในอนาคต อีกทั้งอาจมีปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นในระบบนั้น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามของเสียในที่นี้หมายถึงสิ่งที่ไม่ต้องการและสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมอันอาจเกิดจากขบวนการผลิต ขบวนการใช้และขบวนการเปลี่ยนรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งแนวทางการจัดการนั้นจะต้องกำหนดแนวทางในการกำจัดไว้อย่างแน่นอน รวมไปถึงการนำของเสียนั้น ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนด้วย
- 4) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวมาแล้วว่าได้ยึดหลักการอนุรักษ์วิทยามาเป็นพื้นฐาน ดังนั้นในการจัดการจึงต้องมีการรักษา ปรับปรุง ซ่อมแซมและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้มีอยู่ในสภาพที่ติดตามธรรมชาติ
- 5) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นต่อสิ่งใด ระบบใดหรือท้องที่ใดจะต้องมีการจัดองค์ประกอบภายในระบบสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์ให้มีชนิด ปริมาณของแต่ละชนิด และสัดส่วนของสิ่งแวดล้อมในระบบให้ได้มาตรฐานธรรมชาติที่ทุก ๆ สิ่งทุกชีวิตในระบบสามารถ

อยู่ได้อย่างเป็นสุข ทำให้ระบบนั้นๆ อยู่ในภาวะสมดุลตามธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีศักยภาพในการผลิต และป้องกันมลพิษที่จะเกิดขึ้นได้

6) การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีความมุ่งหวังอย่างยิ่งที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งที่เกี่ยวข้องดีขึ้น ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตก็มี ปัจจัยพื้นฐานทางการศึกษา เศรษฐกิจ สภาพสังคม เชื้อชาติ สภาพทางภูมิศาสตร์ สถานภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องที่และสุดท้ายคือ ความพอใจ ดังนั้นแนวทางดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีจะต้องพิจารณาปัจจัยดังที่ได้กล่าวมาด้วย

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเฉพาะในเขตพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ส้าน จังหวัดเชียงราย เท่านั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในรายละเอียดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังกล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

2.5.4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่องค์กรประชาชนในท้องถิ่นหรือประชาชนในท้องถิ่น ได้เข้ามาดำเนินการกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในเขตพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ส้าน จังหวัดเชียงราย 3 ประเภทคือ

ประเภทที่ 1. การจัดการทรัพยากรดิน

การจัดการทรัพยากรดินในท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่สำคัญและต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลทุกหมู่เหล่าที่เกี่ยวข้อง โดยมีหลักในการจัดการทรัพยากรดิน ดังต่อไปนี้

1) มีการวางแผนการใช้ทรัพยากรดินอย่างมีแบบแผนและอย่างเหมาะสม เช่น ที่ดินสำหรับการเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก ที่อยู่อาศัย หรือปล่อยทิ้งไว้ให้เป็นป่า

2) การปรับปรุงดินที่เสื่อมคุณภาพ เช่น ดินเปรี้ยว ดินเค็ม หรือดินเป็นค้างให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุดทางการเกษตรกรรม

3) การป้องกันการขาดแคลนน้ำ โดยขยายพื้นที่การชลประทานให้กว้างขวางออกไปเพื่อที่จะให้ดินที่ไร้ความชุ่มชื้น สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชน

4) การป้องกันการเสื่อมคุณภาพของดิน เพื่อคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งมีวิธีการบำรุงรักษาคุณภาพดิน ดังต่อไปนี้

4.1) การใส่ปุ๋ยบำรุงดิน การใส่ปุ๋ยนับว่าเป็นการบำรุงรักษาดินที่เสื่อมคุณภาพให้มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรือเป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปุ๋ยที่จะนำมาเพิ่มบำรุงดินก็มี ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และปุ๋ยจากพืชสด เป็นต้น

4.2) การปลูกพืชหมุนเวียน เป็นวิธีการบำรุงดินที่สำคัญมาก การปลูกพืชชนิดเดียวกันซ้ำซากในพื้นที่เดียวกัน จะทำให้ดินค่อยๆ หมดความอุดมสมบูรณ์ไปในที่สุด ดังนั้นวิธีการปลูกพืชหมุนเวียนจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะคงความอุดมสมบูรณ์ของดินเอาไว้

4.3) การปลูกพืชตระกูลถั่ว การปลูกพืชตระกูลถั่วจะเป็นการเพิ่มสารอาหารในดิน ช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินยิ่งขึ้น

4.4) การปลูกพืชคลุมดิน การปล่อยผิวดินให้โล่งเตียน จะเปิดโอกาสให้ดินชั้นบนเกิดการพังทลาย การป้องกันไม่ให้เกิดการสูญเสียมความอุดมสมบูรณ์ของดินจะกระทำได้โดยการปลูกพืชคลุมดินไว้ พืชที่เหมาะสมนำมาปลูกคลุมดิน คือ วัชพืชนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญ้า

4.5) การปล่อยซากพืชช่วยคลุมดิน เป็นวิธีการนำเอาส่วนที่เหลือของพืชหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วคลุมหน้าดินเอาไว้ก่อนที่ฤดูกาลเพาะปลูกต่อไปจะมาถึงซากพืชเหล่านี้จะมีประโยชน์ต่อดินหลายประการคือการป้องกันการเกิดกษัยการจากน้ำฝนและน้ำไหลผ่านดินช่วยเก็บรักษาความชื้นของดินเอาไว้ ช่วยรักษาปุ๋ยอินทรีย์ในดินมิให้สูญเสีไป เนื่องจากการแผดเผาของแสงแดด และช่วยป้องกันไม่ให้ดินแตกระแหง

4.6) การปรับปรุงวิธีการไถพรวน การไถพรวนดินจะทำให้ดินร่วนซุย คลายตัวจากการจับตัวกันแน่น และวัชพืชที่คลุมดินจะถูกทำลายไป จึงเปิดโอกาสให้ดินเกิดกษัยการได้ง่าย ทั้งจากน้ำไหลและอุทกมลพิษ การไถพรวนควรกระทำอย่างระมัดระวัง และไม่ควรไถดินตื้นแฉะไว้นานเกินไป

ประเภทที่ 2. การจัดการทรัพยากรน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับน้ำ และการนำน้ำมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงควรมีการจัดการทรัพยากรน้ำในท้องถิ่น ดังนี้

1) การปลูกป่า โดยเฉพาะการปลูกป่าบริเวณพื้นที่ต้นน้ำ หรือบริเวณพื้นที่ภูเขา เพื่อให้ต้นไม้มันเป็นตัวกักเก็บน้ำตามธรรมชาติทั้งบนดินและใต้ดิน แล้วปลดปล่อยออกมาอย่างต่อเนื่องตลอดปี สามารถป้องกันปัญหาอื่นๆ ได้ เช่น ปัญหาการพังทลายของดิน ปัญหาการขาดแคลนน้ำ และการเกิดน้ำท่วม

2) การพัฒนาแหล่งน้ำ เนื่องจากปัจจุบันแหล่งน้ำตามธรรมชาติเกิดสภาพตื้นเขินเป็นส่วนใหญ่ทำให้ปริมาณน้ำที่กักขังไว้มีปริมาณลดลง การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อให้มีน้ำเพียงพอจึงจำเป็นต้องมีการขุดลอกแหล่งน้ำให้กว้างและลึกและใกล้เคียงกับสภาพเดิมหรือมากกว่า ตลอดจนการจัดหาแหล่งน้ำเพิ่มเติม อาจกระทำโดยการขุดเจาะน้ำบาดาลมาใช้ ซึ่งต้องระวังปัญหาการเกิดแผ่นดินทรุด หรือการขุดเจาะแหล่งน้ำผิวดินเพิ่มเติม

3) การสงวนน้ำไว้ใช้ การวางแผนการใช้น้ำเพื่อให้มีน้ำที่มีคุณภาพไว้ใช้ตลอดฤดูกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้งด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การทำบ่อหรือสระเก็บน้ำ การหาภาชนะขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำฝน เช่น โถง ถังเก็บน้ำฝน รวมทั้งการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก และระบบชลประทาน

4) การใช้น้ำอย่างประหยัด เป็นการนำน้ำมาใช้ประโยชน์หลายอย่างอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งด้านการอนุรักษ์และตัวผู้ใช้น้ำเอง กล่าวคือ สามารถลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าน้ำลง ปริมาณน้ำเสียที่จะทิ้งลงแหล่งน้ำมีปริมาณน้อยลงและป้องกันปัญหาการขาดแคลนน้ำ

5) การป้องกันการเกิดมลพิษของน้ำ สำหรับประชาชนในท้องถิ่นในชนบทสามารถป้องกันปัญหาการเกิดมลพิษของน้ำ ได้ด้วยการไม่ทิ้งขยะ ของเสีย และสิ่งปฏิกูลหรือสารพิษลงสู่แหล่งน้ำ

6) การนำน้ำกลับมาใช้ใหม่ น้ำที่ถูกนำมาใช้แล้วในบางครั้งยังมีสภาพที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ด้านอื่นได้ เช่น น้ำจากการล้างภาชนะอาหารสามารถนำไปรดต้นไม้ น้ำจากการซักผ้าสามารถนำไปถูบ้าน เป็นต้น

ประเภทที่ 3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น เป็นกิจกรรมคนในท้องถิ่นทุกคนจะต้องให้ความร่วมมือกันในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ซึ่งหลักในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น มีดังนี้

1) การปลูกป่า เป็นการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ไม้อย่างหนึ่ง เมื่อป่าไม้ในพื้นที่ถูกตัดฟันลงไม่ว่ากรณีใดก็ตาม นโยบายการรักษาป่าไม้จะกำหนดให้มีการปลูกป่าขึ้นทดแทน และส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าทุกรูปแบบ การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้เสื่อมสภาพสามารถดำเนินการได้ทั้งภาครัฐบาล เอกชน ชุมชน และอาสาสมัคร อาจกระทำได้เนื่องในโอกาสสำคัญ เช่น การปลูกป่าเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองครองราชย์ 50 ปี หรือวันเข้าพรรษา เป็นต้น

2) การป้องกันไฟไหม้ป่า ไฟไหม้ป่าถือว่าเป็นอันตรายร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับป่าไม้ การฟื้นฟูกระทำไดยากมาก ไฟไหม้ป่าเกิดจากการกระทำของมนุษย์ จากความประมาทเดินเล่อทำ

ให้ต้นไม้บางส่วนตาย บางส่วนอาจจะงักการเจริญเติบโตและบางแห่งอาจตายหมด หากเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนพืชหมดโอกาสแพร่พันธุ์ได้

3) การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การบุกรุกทำลายป่าไม้ในปัจจุบันนี้จะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น การแก้ปัญหาที่สำคัญที่สุดอยู่ที่การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ด้วยความที่ซื่อตรงเอาจริงเอาจัง และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพและหน้าที่ ปฏิบัติตามคัวบทกฎหมาย และพระราชบัญญัติป่าไม้อย่างเคร่งครัด จะสามารถป้องกันการทำลายป่าในทุกรูปแบบได้

4) การใช้วัสดุทดแทนไม้ ในการก่อสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน หรือสิ่งก่อสร้างอื่นที่เคยใช้ไม้ดั้งเดิม ควรใช้วัสดุอื่นทดแทนไม้ เช่น เหล็ก แก้ว เป็นต้น

5) การใช้ไม้อย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด เป็นการนำเอาไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดโดยใช้ทุกส่วนของไม้ เช่น ไม้ที่เหลือจากการแปรรูปนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างแล้วสามารถนำไปใช้เป็นวัสดุคิบทาไม้อัด ไม้ปาร์เก้ เป็นต้น

6) การพยายามนำไม้ที่ไม่เคยใช้ประโยชน์มาใช้ เช่น มะพร้าว ต้นตาล นำมาใช้ในครัวเรือนได้หลายชนิด เช่น ด้ ติง ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ควรปรับปรุงคุณภาพไม้ก่อนการส่งเสริม ประชาสัมพันธ์ ให้การศึกษา ให้เยาวชนและประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และช่วยกันดูแลในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ เหมือนกับที่เรารักษาและหวงแหนสิ่งที่เป็นสมบัติของเรา

2.6 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

มนัส สุวรรณ (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบล ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน พบว่าประชาชนทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่นและมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับ ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2531) ซึ่งศึกษาในเรื่องเดียวกันที่จังหวัดลำปาง ก็พบว่าประชาชนทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตในบางเรื่องค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น นอกจากนี้ทั้งประชาชนและเจ้าหน้าที่ต่างมีความพร้อมพอสมควรในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา รวมทั้งสามารถระบุต้นเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้

ในการศึกษาเกี่ยวกับการใช้และการจัดการทรัพยากรในเขตลุ่มน้ำขาน อำเภอสะเมิง และบางส่วนของอำเภอสันป่าตอง (Uraivan Tan-Kim-Yong et. al, 1988;) อ้างใน ชูศักดิ์ วิทยาทัก (2531) ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางการใช้และการจัดการทรัพยากรว่า ควรเปิดโอกาสให้มีการใช้ที่ดินอย่างถูกกฎหมาย และวางแผนการใช้ที่ดินในระยะยาว สนับสนุนให้สถาบันท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ให้หลักประกันในสิทธิทำกิน เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ระบบเกษตร-ป่าไม้ (Agro-Forestry) และป่าไม้สังคม (Social Forestry) เป็นแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาความยากจนและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกระดับ และเพื่อให้มาตรการแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการบุกรุกทำลายป่าสัมฤทธิ์ผล ควรกำหนดให้เป็นนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ซึ่งจะต้องถือปฏิบัติในระยะยาวอย่างเคร่งครัด

การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางด้านสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจสังคมของการทำลายป่าไม้ในเขตร้อน : ศึกษากรณีของประเทศไทย (Suree Bhumibhamon, 1986) อ้างในชูศักดิ์ วิทยาทัก (2531) พบว่าสาเหตุของการทำลายป่าไม้ คือความต้องการที่ดินทำการเกษตร เพื่อเพิ่มผลผลิตอันจะเป็นรายได้สำหรับการดำรงชีวิต การบุกรุกทำลายป่าไม้จะได้ทั้งไม้และถ่าน สามารถนำไปขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยรัฐบาล ก็เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้มีการบุกรุกทำลายป่าไม้ได้รวดเร็วขึ้น แนวทางการแก้ไขปัญหาคือการบุกรุกทำลายป่าไม้ ควรมีการกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ ให้เป็นนโยบายที่ยึดถือปฏิบัติในระยะยาว พร้อมกันนี้ก็ควรเน้นการเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่มากกว่าการขยายพื้นที่เพาะปลูก และให้มีการควบคุมการปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดสำหรับพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกทำลายลงไปแล้ว ควรที่จะต้องมีการปลูกทดแทน ในส่วนเกษตรกรเองควรมุ่งความสนใจที่การปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นความต้องการของตลาด และหน่วยงานของรัฐควรให้ความสนับสนุนแนวทางดังกล่าวนี้ด้วย

ผลการวิจัยเรื่อง “ประชากรกับการพัฒนาชนบท การวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยามนุษย์” มนัส สุวรรณ (2527) ได้วิเคราะห์ความสำคัญหรืออิทธิพลของตัวแปรทางด้านลักษณะทางกายภาพ ตัวแปรทางประชากร และตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมพบว่า โดยส่วนรวมแล้วปัจจัยทางประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอายุเฉลี่ยของหัวหน้าครอบครัวและคนชราในครอบครัวมีอิทธิพลมากที่สุด รองลงมาซึ่งมีอิทธิพลเท่าเทียมกันคือปัจจัยเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่สามารถทำงานได้ในเชิงเศรษฐกิจ และปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมที่เกี่ยวกับแหล่งเงินทุน และเมื่อพิจารณาความแตกต่างระหว่างพื้นที่ พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนา หรือต่อสภาพความเป็นอยู่ ปรากฏว่าปัจจัยทางกายภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับลักษณะพื้นที่เพาะปลูกมีอิทธิพลมากที่สุด

ในการศึกษา “ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน” ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2531) พบว่าประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 93.3 มีความคิดเห็นสนับสนุนแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าไม้ชุมชน (Community Forest) หรือป่าไม้สังคม (Social Forestry) ทั้งนี้เพราะว่าประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนของตนเอง มากกว่าที่จะเห็นคนอื่นมาลักลอบหรือตัดปทาน โดยที่ประชาชนเองได้แต่เฝ้าดูเฉยๆ เพราะ ไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่

Zacher (1971) ได้ศึกษาวิจัยสิ่งที่มีผลต่อความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นปีที่ 11 ในรัฐมอนทานา พบว่า เพศ ขนาดครอบครัว การอ่านหนังสือพิมพ์ การได้ศึกษาความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและภูมิเนาของนักเรียน เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม

มนัส รวดเร็ว (2541) ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด จังหวัดน่าน พบว่าชุมชนชาวไทลื้อและเข้าในอดีตรักษาทรัพยากรจากป่ามากกว่าปัจจุบัน เนื่องจากเป็นสังคมปิด จึงมีจิตสำนึกเห็นคุณค่าของป่าและความจำเป็นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยการสืบทอดประเพณีในการจัดการป่าไม้บนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน

ถนัดฐิตา กาญจนพันธ์ (2534. บทคัดย่อ) ศึกษาสภาพของชุมชนในการอนุรักษ์ป่า กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบนพบว่าชุมชนชายป่าในภาคเหนือจำนวนหนึ่ง ไม่ว่าจะป็นชุมชนคนเมือง ชาวเขา มีศักยภาพในการอนุรักษ์ป่าที่แฝงอยู่ในระบบความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ศักยภาพดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากความเข้าใจความสัมพันธ์ของคน ป่า น้ำ และที่ดิน ภายใต้ระบบนิเวศของท้องถิ่น และสามารถพัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศวิทยาในท้องถิ่น จิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้รับการพัฒนาสูงขึ้น เมื่อชุมชนเผชิญกับปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อม และการแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอก

คารณี อุชตระกูล (2533) ได้ศึกษาเรื่องความรู้และความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาเขียว - เขาชมภู ผลการวิจัยพบว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับต่ำ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติระดับปานกลาง ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การเป็นผู้นำชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มระดับการศึกษา อาชีพ กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน และการได้รับข้อมูลข่าวสาร ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การให้คุณค่าทรัพยากรธรรมชาติ และการได้รับข่าวสาร

เริงชัย ประยูรเวช (2540) ได้ศึกษาปัจจัยบางประการที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรประชาชน ตามโครงการวณศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงราย พบว่ามีเพียงปัจจัยเดียวที่มีผลต่อความสำเร็จขององค์กรฯ คือ ปัจจัยด้านเจตคติที่สมาชิกองค์กรฯ มีต่อผู้นำกลุ่ม กล่าวคือ จะต้องให้ความสำคัญของผู้นำองค์กรฯ เป็นอันดับแรก เนื่องจากเจตคติของสมาชิกที่มีต่อผู้นำ มีผลทำให้สมาชิกอยากร่วมมือ ร่วมทำงานกับผู้นำอันจะนำมาซึ่งความสำเร็จขององค์กรฯ ในที่สุด

กล่าวโดยสรุป การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืนนั้น ประการแรกจะต้องเปิดโอกาสหรือสนับสนุนให้ชาวบ้าน สถาบันท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกระดับ ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นและเสริมหรือสนับสนุนเท่านั้น ประการที่สอง กิจกรรมต่าง ๆ จะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน การยึดเยี่ยกิจกรรมซึ่งกำหนดตามกรอบความคิดของคนภายนอก นอกจากจะไม่นำไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงแล้ว ยังเป็นการทำลายศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน สร้างลักษณะขาดความมั่นใจในตัวเอง และเป็นการพึ่งพาพึ่งพิงภายนอก ประการที่สาม ต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัด ทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหา หรือแก้ไขปัญหาไม่ถูกจุด การมีส่วนร่วมจึงครอบคลุมถึงการกระจาย และสื่อสารข้อมูลข่าวสาร เพื่อพัฒนาการรับรู้ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนในการแก้ไขปัญหา องค์กรพัฒนาภายนอกมีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการยังต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจอันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ระบบความคิด ค่านิยมชุมชน ตลอดจนมาตรฐานพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมือง (ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527)